

Kültür ve İletişimin Eleştirel Ekonomi Politikği: Graham Murdock ile Bir Söyleşi*

Critical Political Economy of Culture and Communication: An Interview with Graham Murdock

Çeviren: Gökhan Özalp¹

*Graham Murdock, Christian Fuchs, Thomas Allmer (2024). Critical Political Economy of Culture and Communication: An Interview with Graham Murdock. tripleC: Communication, Capitalism & Critique 22 (1): 60-85. Bu eser, yazarından yazılı izin alınarak tercime edilmiş ve yeniden yayımlanmıştır.

Teşekkür: Bu eserin literatüre kazandırılması sürecindeki yol göstericiliği ve destekleri için Prof. Dr. Emine Yavaşgel'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

¹Öğretim Görevlisi, İstanbul Arel Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, İstanbul, Türkiye

ORCID: G.Ö. 0000-0003-2290-8733

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Gökhan Özalp,
İstanbul Arel Üniversitesi, Yabancı Diller
Yüksekokulu, İstanbul, Türkiye
E-mail: gokhanozalp@arel.edu.tr

Başvuru/Submitted: 20.10.2024

Kabul/Accepted: 22.10.2024

Atıf/Citation: Özalp, G. (2024) Critical political economy of culture and communication: an interview with Graham Murdock. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 25, 241-274.
<https://doi.org/10.26650/4boyut.2024.1570762>

ÖZ

Bu makalede, *tripleC* için Thomas Allmer ve Christian Fuchs'un Graham Murdock ile gerçekleştirdiği söyleşi sunulmaktadır. Graham Murdock, söyleşide Kültür ve İletişimin Eleştirel Ekonomi Politikği alanı, bu alandaki çalışmaları ve alana yaptığı katkıları; Karl Marx'ın bu alandaki rolü; Stuart Hall, Eleştirel Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar; Raymond Williams, iklim krizi ve çevre hareketi, Materyalizm, Yeni Materyalizmler, Postmodernizm; Pierre Bourdieu, toplum, kültür ve medyanın geleceği üzerine düşüncelerini paylaşmaktadır. Söyleşide ele alınan konular üç bölüme ayrılmıştır: 1. Eleştirel Ekonomi Politik, 2. Eleştirel Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar, 3. Materyalizmin Soruları.

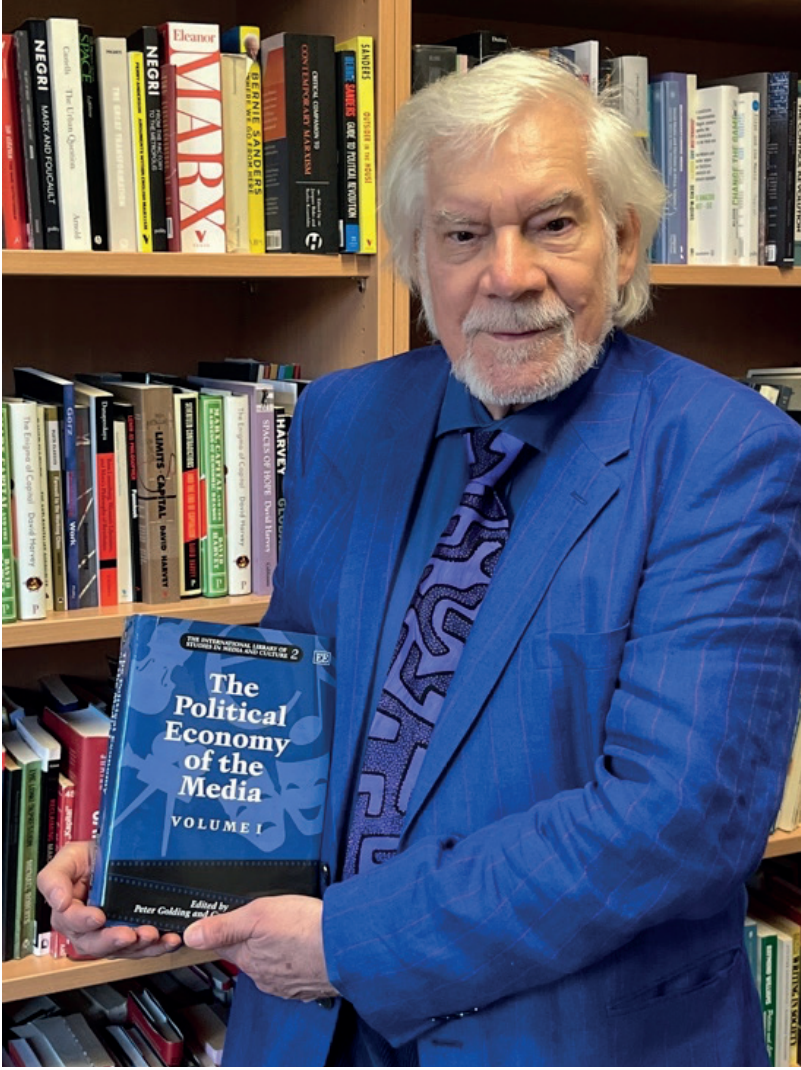
Anahtar kelimeler: Graham Murdock, Kültür ve İletişimin Eleştirel Ekonomi Politikği, kültür, iletişim, söyleşi

ABSTRACT

This paper presents an interview with Graham Murdock. It was conducted by Thomas Allmer and Christian Fuchs for tripleC. In it, Graham Murdock reflects on the field of Critical Political Economy of Culture and Communication, his contributions to and work in this field of studies, the role of Karl Marx in this field, Stuart Hall, Critical Political Economy and Cultural Studies, Raymond Williams, the climate crisis and the environmental movement, Materialism, New Materialisms, Postmodernism, Pierre Bourdieu, and the future of society, culture, and the media. The topics the interview covers are structured into three parts: 1. Critical Political Economy, 2. Critical Political Economy and Cultural Studies, 3. Questions of Materialism.

Keywords: Graham Murdock, Critical Political Economy of Culture and Communication, culture, communication, interview

1. Eleştirel Ekonomi Politik

Thomas Allmer: Google Scholar'daki oldukça etkileyici yayın listenizi inceledik. Ekonomi Politik ve Eleştirel Ekonomi Politik çerçevesinde çok geniş bir konu yelpazesini ele alıyorsunuz. Çalışmalarınız için farklı konuları nasıl seçiyorsunuz? Çalışma süreciniz nasıl işliyor?

Graham Murdock: Sorunuza cevap verebilmek için entelektüel yolculuğumda şöyle kısaca bir geçmişe gitmeliyim. İlk olarak sosyoloji eğitimi aldım ve hala kendimi öncelikle bir sosyolog olarak görüyorum. Eleştirel Ekonomi Politik'e, klasik sosyolojinin temel meselesi

olan kapitalist modernitenin dinamiklerini ve çelişkilerini aydınlatacak analitik kaynaklar arayışıyla geldim. Bu nedenle benim için her zaman, Ekonomi Politik'in temel meselelerine tam olarak uymayan, sınırlarını aşarak toplumsal ve kültürel dönüşüm ve mücadele sorularını yönelten analitik bir gündem vardı.

Din, bu duruma iyi bir örnektir. Birçok yorumcunun öngördüğü gibi sekülerleşmenin etkisiyle geri plana itilmeyi bırakın, örgütlü din son yıllarda bir rönesans yaşamakta ve Modi'nin Hindu milliyetçiliğinden Donald Trump'ın gerici Evanjelik Hristiyanlığı ele geçirmesine kadar, gittikçe artan bir şekilde siyasi ideolojinin ve hareketliliğin merkezine yerleşmiştir. Elbette dinin, mali akışlara, kurumsallaşmış kontrol biçimlerine, metinlerin ve eserlerin kitlesel dolaşımına dayanan bir ekonomi politikliği vardır, ancak bu, benim de birkaç makalemde geri döndüğüm sormamız gereken soruları ayrıntılarıyla incelemek için yeterli değildir.

Babam ve dedem usta matbaacıydı, yani ekonomik ve politik bir sistem olarak, sembolik bir alan olarak ve her yaşamda her yerde var olan kapitalist modernitenin iletişimsel temellerini kurmada merkezi bir rol oynayan bir zanaatın uygulayıcılarıydılar. Babamın matbaasının görüntüleri, makinelerin sesi, etrafımızı saran gazete, çizgi roman, reklam afişleri ve ciltsiz kitapların yığınlarıyla, okumanın, yeni bilgiler keşfetmenin ve hayal dünyalarına dalmanın keyfiyle büyüdüm. Geriye dönüp baktığımda, iletişimin ekonomik, sosyal ve kültürel yönleriyle arasındaki ilişkileri çözmek için yollar aradığımı fark ediyorum. Bu, beni İngiliz eğitim sisteminin yapısal olarak gerektirdiği türde bir uzmanlaşmaya karşı direnmeye ve beşerî bilimlerle sosyal bilimler arasında disiplinler arası bir çalışma tarzı benimsemeye yönlendirdi.

Üniversite giriş için beş dersten sınava girdim: üçü sosyal bilimlerden - coğrafya, ekonomi ve ekonomi tarihi - ve ikisi beşerî bilimlerden - edebiyat eleştirisi ve güzel sanatlar. O dönemdeki metin analizleri, toplumsal bağlam ya da kültürel üretimin örgütlenmesi ile herhangi bir ilişkilendirmeden kopuktu. Yaratıcılık ve temsil dinamikleri, yazarların ve sanatçıların biyografilerine indirgenmişti. Bir akşam yerel halk kütüphanesinde dolaşırken Raymond Williams'ın *Culture and Society* (Kültür ve Toplum) (1958) kitabına rastladım. Kitabın başlığı, toplumsal ilişkiler ile kültürel ifadeler arasındaki bağlantıları düşünmenin bir yolunu vaat ediyordu. Kitap kışkırtıcı ve ilham vericiydi ve beni Williams'ın ikinci önemli kitabı olan, kültürel ve politik dönüşüm ile sanayi kapitalizminin yükselişi arasındaki karşılıklı etkileşimi inceleyen, *The Long Revolution* 'ı (Uzun Devrim) (1961) okumaya yöneltti.

Britanya deneyimine odaklanan Williams, merkezi emperyal güç ve ileri kapitalizmin modeli olarak Amerika'nın üstünlüğü hakkında pek fazla şey söylemez. II. Dünya Savaşı'nı takiben kemer sıkma ve karne ile bir şeylerin dağıtıldığı dönemin ardından Britanya, Amerikan tarzı tüketim odaklı büyümeyi hızla benimsemiştir. 1956 yılında, reklam gelirleri ile finanse edilen ticari televizyon hizmetini sunan ilk büyük Avrupa ülkesi olmuştur. İlk süpermarket 1948'de açılmıştır. 1963'e gelindiğinde ise ülke genelindeki süpermarket sayısı on üç bine

ulaşmıştır. Bunun sonucunda, mülkiyetçi bireycilikle oluşturulmaya çalışılan tüketici kimliği ile toplumsal yaşam kalitesine katkıda bulunma konusunda aktif bir bağlılık beklentisi taşıyan kişisel haklar yelpazesinin genişlediği vatandaşlık sosyal sözleşmesi arasında giderek artan bir gerilim ortaya çıkmıştır.

Genç ve radikal öğretmenimin tavsiyesi üzerine Kenneth Galbraith'in *The Affluent Society* (Zengin Toplum) (1958) adlı eserini okudum ve Amerikan kapitalizmi anlayışıyla tanıştım. Bu anlayışa göre, Amerikan kapitalizmi sonsuz fırsatlar alanı değil, kurumsal çıkarlar, devlet ve örgütlü işçi sınıfı arasındaki bir mücadele alanı ve eşitsizlikleri üretip sorgulayan bir makinedir.

Ekonomik güç, sosyal ilişkiler ve kültür konularını aynı analitik düzlemde ele alabilecek bir çerçeve arayışım beni, o dönemde nispeten yeni bir üniversite disiplini olan ve henüz okul müfredatında bulunmayan sosyolojiye doğru çekti. Karar anı, bütüncül bir sorgulama için tam bir militan bir manifesto olan C. Wright Mills'in *The Sociological Imagination* (Sosyolojik Hayal Gücü) (1959) adlı eserini okuduğumda geldi. Yalnız olmadığımı fark ettim. Hatta, 1998 yılında Uluslararası Sosyoloji Derneği, bu kitabı 20. yüzyılda yayımlanan sosyoloji alanındaki en önemli ikinci kitap seçti.

London School of Economics'e geldiğimde, Marx genellikle ekonomi müfredatında neredeyse hiç yer almıyordu ama kapitalist modernitenin başlıca kuramcılarında biri olarak sosyoloji içinde Max Weber ve Emile Durkheim ile birlikte anılıyordu. *Capital*'le (Kapital) boğuşurken, onu aynı kapak altında iki kitap olarak görmeye başladım. İlki, ana başlıkta belirtilen, sanayi kapitalizminin mülksüzleştirme ve sömürüye dayalı temellerini çarpıcı belgelerle resmeden bir kitaptır. İkincisi, alt başlıkta belirtilen *A Critique of Political Economy* (Ekonomi Politikasının Eleştirisi) ise, o dönemde kapitalist modernite etrafındaki tartışmanın merkezinde yer alan önemli katkı sahipleriyle yapılan kapsamlı bir hesaplaşmadır.

Günümüzün sosyal bilimlerinin sosyoloji, siyaset bilimi ve ekonomi gibi ayrı inceleme alanlarına bölündüğü ve ahlak felsefesinden koparıldığı entelektüel haritası, 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan modern üniversite sisteminin bir ürünüdür. Marx'ın zamanında ise analiz daha açık ve akışkandı. Marx'ın karşılaştığı yazarlar, kapitalizmi bir ekonomik sistem olmanın yanı sıra, sosyal ve kültürel bir oluşum olarak da ele alıyorlardı. Yeni üretim biçimlerinin, yeni güç ilişkileri yarattığını ve halk temsiliyeti talepleriyle kesişerek devletlere ve hükümetlere yeni zorluklar sunduğunu, bireysel özgürlük ile kamu yararı arasındaki dengeye dair acil etik soruları gündeme getirdiğini görüyorlardı.

Marx'ın *Paris Notebooks* kitabında uzun uzadıya bahsettiği James Mill, bu geniş entelektüel yelpazenin tipik bir örneğidir. Başlıca eseri *Elements of Political Economy* (1821), *Essay on Government* (Hükümet Üzerine) (1820) eserinde parlamento seçimlerini savunmasıyla ve İngiltere'nin önde gelen ahlak filozofu, aynı zamanda yakın arkadaşı Jeremy Bentham'ın savunduğu en fazla sayıda insanın en fazla mutluluğunu sağlama ilkesine dayanan iyi toplum tanımlamasıyla birlikte yayımlandı. Bu ilgi yelpazesi, Mill'in daha ünlü olan oğlu

John Stuart Mill'in çalışmalarında da tekrar edilir. John Stuart Mill, *Principles of Political Economy* (1848) adlı eserinin ardından *Considerations on Representative Government* (Temsili Yönetim Üzerine Düşünceler) (1861), *Utilitarianism* (1863) savunusu ve bireysel özgürlüğü kalıcı bir şekilde savunduğu *On Liberty* (Özgürlük Üzerine) (1859) ile tanınır.

Ricardo, Malthus ve Marx'ın karşılaştığı fakat günümüzde unutulmuş olan yazarlarla birlikte Mill ve onun düşünce çevresi, "serbest" piyasa kapitalizmini karmaşık toplumları organize etmenin en az kötü seçeneği olarak savunan Klasik Ekonomi Politik'in temsilcileridir. Bu görüşün önde gelen savunucusu Adam Smith'tir. Marx'ın Smith'e yönelik eleştirisini ve günümüz ekonomik ve siyasi tartışmalarında ona yapılan sık referansları okumak, beni Smith'in yazılarına daha yakından bakmaya yöneltti.

Smith'in *Wealth of Nations* (Ulusların Zenginliği) eseri, İngiltere'nin Amerikan kolonilerinin kraliyetten bağımsızlık ilan ettiği, kalıtsal yönetimi reddettiği ve halk temsiline dayalı bir cumhuriyet ilan ettiği 1776 yılında yayımlandı. İnsanlar, yapımında söz sahibi olmadıkları kurallar tarafından yönetilen "tebaalar" olmaktan çıktı. Ortak sorunlarla ilgili tartışmalara katılma ve kendilerini yasama meclislerinde temsil edecek kişileri seçme haklarına sahip vatandaşlar haline geldiler. O andan itibaren "Ekonomi Politik"teki "Politik" unsur, kapitalizm ile demokrasi arasındaki gerilimler, özel çıkarlar ile kamu yararı arasındaki karşılıklı etkileşim ve hükümetin kurumsal hırsları dizginlemedeki ve refah ile tam toplumsal katılım için gerekli görülen maddi ve kültürel kaynaklara erişimi garanti altına almaktaki rolü ile yakından ilgilenir hale geldi.

Smith'i dikkatlice okumamış bazı "serbest piyasa" savunucularının iddialarının aksine, Smith, örneğin ortak altyapının sağlanması konusunda bir dereceye kadar devlet müdahalesini kabul eder. Bununla birlikte, ekonomik faaliyetlerin büyük kısmını piyasa dinamiklerine bırakma görüşü yalnızca pragmatik bir gerekçeye dayanmaz. Bu görüş, Glasgow Üniversitesi'nde Ahlak Felsefesi Profesörü olarak verdiği derslere dayanan ve ilk kez *The Theory of Moral Sentiments* (Ahlaki Duygular Kuramı) (1759) adlı kitabında geliştirdiği argümanlara dayanmaktadır.

Piyasaları savunması, onu temel kaynakların ortak mülkiyeti ve yönetimi, kurumsal aşırılıkların kamu yararına düzenlenmesi ve kademeli vergilendirme gibi eşitsizlikle başa çıkmak ve başkalarını da gözetmek için ortaya konan bariz pratik çözümleri reddetmeye yönlendirir. Zenginlerin bencilliği ve yoksulları ihmal etmelerine rağmen "görünmez bir el" in müdahale ederek zenginlerin eylemlerinin herkesin çıkarına hizmet etmesini sağladığını öne süren büyüsel düşünceye başvurarak ise imkânsız bir işe girişmektedir.

Bu peri masalını reddetmek, eleştirel analizin temel başlangıç noktasıdır. Son otuz yılın neoliberal politikaları, Smith'in zamanında zenginlerde gözlemediği kibirli ve doyumsuz arzuların kolektif yaşamın kalitesine nasıl zarar vermeye devam ettiğini bir kez daha ortaya koymuştur. Smith'in "gizli eli", şirketlerin ve yüksek gelirli bireylerin vergilerinin azaltılmasının genel ekonomiye para ve yatırım kazandırarak herkese fayda sağlayacağını

iddia eden “aşağı sızdırma ekonomisi” (trickle-down economics) olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Mevcut kanıtlar, bu argümanın gerçekte ne olduğunu gözler önüne sermektedir: dünyanın milyarlarca tarafından yönlendirilen, temel kaynakların, gelirlerin ve servetin toplumun en üst katmanında birikmesine yönelik duyarsız ve alaycı bir gerekçe.

2017 yılında sekiz kişi, dünya nüfusunun en alt %50’si kadar serveti yönetiyordu. Mevcut dünyanın en zengin on adamı listesine, servetlerini dijital teknolojilerdeki yenilikleri sömürerek kazanan Amerikalılar hâkimdir. Tek istisna ise Fransız lüks ürün grubu Louis Vuitton Moët Hennessy’nin başkanı Bernard Arnault’tur. Diğer dokuz kişi Elon Musk (Tesla ve SpaceX), Jeff Bezos (Amazon), Mark Zuckerberg (Meta), Bill Gates ve Steve Ballmer (Microsoft), Larry Page (Alphabet), Larry Ellison (Oracle) ve Warren Buffet’tir; Buffet’in Apple’daki yatırımını, çeşitlendirilmiş portföyünün %47’sini oluşturmaktadır.

Günümüzde iletişim organizasyonu üzerinden uyguladıkları eşi benzeri görülmemiş kontrol seviyeleri, internetin özelleştirilmesinin, stratejik birleşme ve devralmalarda etkin bir düzenleyici denetimin olmamasının, veri birikiminin ve çevrimiçi reklamcılığın yanı sıra 2007-8 çöküşünün ardından bankaları kurtarmak ve Covid-19 pandemisi sırasında iş dünyasını desteklemek amacıyla ekonomiye enjekte edilen kamu paralarının “nicel genişleme” (quantitative easing) adı altında ele geçirilmesinin tamamen öngörülebilir bir sonucudur. Onların yükselişi, iletişim sistemlerinin çağdaş kapitalizmde askeri gücün uygulanmasından kişisel ilişkilerin düzenlenmesine kadar her düzeyde oynadığı merkezi rolü pekiştirmektedir. Bu durum, kapitalist birikim ile demokrasinin inşası, vatandaşlık ve iyi toplumun oluşumu arasındaki gerilimlere dair Eleştirel Ekonomi Politik’in temel sorularına yeni bir merkezîyet ve aciliyet kazandırmaktadır.

Facebook, bu duruma başlıca bir örnektir. Facebook’un ticari geçerliliği, kullanıcı ilgisini reklamcılara satmak için paketlemeye bağlıdır. Kullanıcılar ne kadar uzun süre çevrimiçi kalır ve ne kadar yoğun bir şekilde etkileşime girerse, o kadar fazla kişisel veri üretirler ve ticari ve siyasi talepler o kadar hassas bir şekilde hedeflenebilir. İlgini en üst seviyeye çıkarma mantığı, kullanıcıları duyumların gittikçe arttığı bir çeşit yürüten merdivene koyar. Sonuç, Facebook’un kendi kendini sürekli olarak düzenlemeye çalışmasına rağmen kutuplaştırıcı konuşmaları veya siyasi konuşmaların derin sahtelerini (deep fake) kontrol edememesiyle birlikte katılımcı demokrasinin kümülatif olarak yozlaşmasıdır.

Dijital devlerin sahip olduğu kontrol, üretken yapay zekâ (YZ) sistemleri üreten kilit şirketlere sahip olmaları ve bunları işletmek için gereken veri toplama, depolama ve hesaplama gücü üzerindeki hakimiyetleri ile daha da pekiştirilmektedir.

ABD ve AB’deki son yasama girişimleri, dijital alan üzerindeki kamu denetimini geç de olsa yeniden tesis etmeye çalışmaktadır. Etkili düzenlemeler fark yaratabilir, ancak yeterli olmayacaktır. Temel iletişim tesislerini kamu işletmeleri ve kamu hizmetleri olarak yeniden yapılandırarak kalıcı, dengeleyici bir güce bariz bir ihtiyaç vardır.

Sorunuza geri dönelim. Entelektüel kariyerimin başlarından itibaren, Eleştirel Ekonomi Politik bana, kurumsal hırslar ile kamu yararı ve iyi toplumun inşası arasındaki yaygın ve güçlü gerilimlere dair geleneğin temel kaygıları etrafında şekillenen, sürekli bir araştırma ve teori üretme gündemi sundu. Bu, analitik, felsefi ve pratik bir projedir. İletişimsel güç dengesindeki değişimleri ve bunların toplumsal eylemliliği destekleyen bilgi, ifade ve tartışma çeşitliliği ile erişilebilirliği üzerindeki sonuçlarını kapsamlı bir şekilde ampirik olarak araştırmayı beraberinde getirir. Özgürlük, eşitlik ve dayanışmayı çağdaş koşullar altında tanımlamak sürekli bir kavramsal çalışma gerektirir ve bu değerleri toplumsal ve kültürel yaşamın merkezine yerleştiren değişiklikler için mücadele etme konusunda da ahlaki bir yükümlülük dayatır.

Ancak, tüm kapsayıcı çerçevelerde olduğu gibi, bu çabanın herhangi bir zaman dilimindeki seyri, biyografi ve tarihin keşişimleriyle şekillendirilmektedir.

Akademik kariyerime, şu an dönüm noktası olarak görülen 1968 yılında başladım. Kısa bir süre için, öğrenci ve işçi militanlığının yükselişi, her zaman olduğu gibi ekonomik ve siyasi işleyişin olağan seyrine alternatifler açma vaadinde bulunmuştu. Ancak bu alanlar yeni bir muhafazakarlıkla doldurulmak üzere hızla kapandı. 1969 yılında Rupert Murdoch, Britanya'nın en çok satan pazar gazetesi *The News of the World*'ü ve başarısız bir orta ölçekli günlük gazete olan *The Sun*'ı satın aldı. Siyasi nüfuz peşinde koşan sağ kanat basın sahipleri, Britanya'nın kültürel manzarasının tanıdık bir özelliği idi, fakat Murdoch'un gelişi yalnızca piyasanın yoğunlaşmasındaki bir artışın habercisi değil (ki sonrasında 1981'de *Times* ve *Sunday Times*'i satın alarak bu durumu pekiştirmiştir), aynı zamanda siyasi söylemde bir kaymanın da işaretçisiydi.

1911 yılında London Society of Compositors (Londra Dizgiciler Birliği), daha iyi koşullar için yaptıkları grevin ilerleyişi hakkında üyelerini bilgilendirmek için bir bülten yayımladı. Ertesi yıl, adı *The Daily Herald* olarak değiştirilen bu bülten, işçi hareketinin başlıca basın platformu haline geldi. 1960'ların ortalarına doğru, sanayi işçi sınıfının yapısındaki değişiklikler, yaşanan ekonomik temel ve genç okurları çekememe sorunları sebebiyle ciddi mali sıkıntı içindeydi. 1964 yılında adı *The Sun* olarak tekrar değiştirildi ve orta ölçekli olarak yeniden başlatıldı, ancak kendini kabul ettirmekte zorlandı. Murdoch gazeteyi devralır almaz bir tabloid haline getirdi ve altta yatan pazar popülist ideolojisini desteklemek için sansasyon ve tahrik unsurlarını kullandı. *Herald*'i harekete geçiren sermaye ve emek arasındaki eksenel gerilim, yeni bir sosyal bölünme haritası ile yer değiştirdi. Bürokratlar, entelektüeller ve politikacılar, "halk"ın çıkarlarına karşı duran, kişisel tercihleri gereksiz kısıtlama ve düzenlemelerle sınırlamaya niyetli, duyarsız, kibirli ve çıkarıcı elitler olarak tasvir edilirken, özel girişimler, tüketim fırsatlarını genişletmesi gerekçesiyle yüceltildi.

Bu sağ kanat popülist platform, Murdoch'un Fox News'ının Donald Trump'ı militan bir şekilde desteklemesiyle doruk noktasına ulaşarak artık fazlasıyla tanıdık hale gelmiş durumdadır. Herkesin anlayacağı düzeyde, kanalın yanlış olduğunu bile bile, Trump'ın

Biden'in oylarda hile yaparak başkanlık seçimlerini "çaldığı" yönündeki iddialarına yayın süresi ayırma kararı, tamamen katı bir ticari hesaplamayla alınmıştı. Kanalın izleyici kitlesinin önemli bir bölümü Trump destekçilerinden oluşuyordu. Onları elde tutmak ekonomik bir zorunluluktan, ancak aynı zamanda piyasa popülizmini iyi toplumun ahlaki temeli olarak teşvik etmeye devam etme kararlılığıyla da şekillendi.

Bu anlayış, 1980'lerin başlarından itibaren Britanya'da Margaret Thatcher ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Ronald Reagan tarafından başlatılan kapsamlı piyasalaştırma programını destekledi ve meşrulaştırdı. Kamu varlıkları özel yatırımcılara satıldı. Daha önce sınırlı veya tekel olan pazarlar, yeni katılımcılara açıldı. Düzenleyici sistemler, kurumsal yoğunlaşma ve reklamcılığın genişlemesi önündeki engelleri azaltmak için yeniden düzenlendi. Kamu sübvansiyonları giderek azaltıldı ve kamu kültür kurumları, şirketler gibi düşünmeye ve ticari imkanları en üst düzeye çıkarmaya yönlendirildi. Vergi rejimleri, girişimcilerin ve yatırımcıların kârlarının daha büyük bir kısmını ellerinde tutmalarına olanak sağlamak için değiştirildi. Grev ve toplu pazarlık haklarına yönelik planlı saldırılar, örgütlü iş gücünün gelir kazanımlarını güvence altına alma ve çalışma koşullarını iyileştirme kabiliyetini zayıflattı. Refah ödemeleri ise aşamalı olarak asgari düzeye indirildi.

Bu gelişen neoliberal manzara ile yüzleşmek, son kırk yıldır araştırmalarımın büyük bir kısmını yönlendiren bir dizi acil soruyu gündeme getirdi. Geniş bir medya yelpazesinde çıkarları olan bu yeni mega şirketler nasıl organize ediliyor ve işletiliyordu? Onların artan merkezileşimi, kamu kültürü ve siyasi söylemin çeşitliliğini nasıl etkiliyordu? Ticarileşmiş dijital platformların yükselişi, iletişimsel gücün bileşimini nasıl değiştiriyordu? Reklamla finanse edilen iletişimin büyük ölçüde genişlemesi, tüketim kültürünü pekiştirmede ve vatandaşlık kültürünü baltalamada ne ölçüde etkiliydi? Kültürel emek koşulları nasıl değişiyordu? Derinleşen yapısal eşitsizlikler, temel iletişim kaynaklarına erişimi nasıl kısıtlıyordu? Kamu hizmeti yayıncılığı, ticari kolonizasyona karşı hala geçerli bir denge unsuru sunabiliyor muydu? Değişen koşullara uygun daha genel bir kamu hizmeti medya sistemi oluşturabilir miydi? Profesyonelleşmiş kamu malı temininin ahlaki ekonomisi, şirketlerin özel mülkiyete dönüştürdüğü kamusal veya ortak alanlara karşı bir dijital ortak alan yaratmak için yerel armağan ekonomileriyle (vernacular gift economies) birleştirilebilir miydi?

Bu konularla ilgili çalışmalarımın çoğu Britanya ve Küresel Kuzey'deki (Global North) gelişmelere odaklanmaktadır, ancak piyasalaştırma birçok yükselen ekonomide farklı biçimlerde ve kombinasyonlarda sürdürülen ulus ötesi bir harekettir. Çin, özellikle ilginç ve zorlu bir vaka sunmaktadır.

Çin'e ilk kez 1998 yılında, Pekin Üniversitesi'nin kuruluşunun yüzüncü yılı kutlamalarının bir parçası olarak halka açık bir konferans vermeye davet edildiğimde gittim. 1992'de Deng Xiaoping, güney eyaletlerine yaptığı tur sırasında ikinci dalga piyasa reformlarını duyurmuştu. Ben vardığımda etkileri zaten belirgindi. Televizyon, ekonomik büyümeyi sürdürmek için

gereken artan tüketim düzeylerini yönlendiren ana motor olarak sağlam bir şekilde yerleşmişti. Reklamcılık, endüstrinin ekonomik temeli olarak devlet sübvansiyonlarının yerini alıyordu. Mantar gibi hızla çoğalan bir dizi yerel ve bölgesel kablo ve uydu kanalları, ulusal Pekin merkezli CCTV ile izleyiciler için rekabet ediyordu. Rekabetin ve ticarileşmenin artmasıyla birlikte, kâr amacı güdülen hedeflerle (bottom line) Parti Politikaları (Party Line) arasındaki gerilimler yoğunlaştı. İzleyici oluşturmak için gerekli olan, çoğunluğu Batılı ve yabancı formatlardan uyarlanmış popüler programlar, Parti Devleti'nin dayanışmacı değerleriyle çelişen bireyciliği teşvik ediyordu, bu da bir dizi düzenleyici müdahaleye neden oldu. Dijital ağların yaygınlaştırılması ise ek sorunlar yarattı.

Çin hükümeti, Amerikan dijital devlerini dışlayarak ve temel internet işlevleri sağlayan yerli şirketleri destekleyerek dijital gelişmeler üzerinde genel kontrolü elinde tuttu: arama, sosyal medya, e-finans ve e-ticaret. Şu an Çinli dijital devler, yalnızca Batılı şirketlerin sunduğu hizmetlerin çeşitliliği ve etkinliği ile eşleşmekle kalmadı, bazı alanlarda onları geride bıraktı. En başından itibaren, etkin içerik kontrolü ideolojik uyumluluğu sağlamak adına gönderileri denetledi. Yerli içerikte, özellikle de video oyunlarında, desteklenen değerlerin resmi olarak zorunlu kılınan sosyalist değerlerden ödün verdiği görüldüğünde, dönemsel çatışmalar yaşandı ancak esas gerilim, önde gelen şirketler ile Parti Devleti arasındaki ilişkilere odaklandı. Siyasi liderler, önde gelen dijital şirketleri, gelecekteki ekonomik büyüme için vazgeçilmez yeni bir güç odağı olarak görmeye başladılar, ancak bu şirketler giderek Parti'nin yönlendirmesinden kopuyordu. Bu durum, hükümet kontrolünün yeniden tesis edilmesi adına, en son olarak devlet hisse payları aracılığıyla, bir dizi müdahaleye sebep olmuştur.

Piyasalar ve devletler, girişim ve hükümet arasındaki değişen ilişkiler, başlangıcından itibaren ekonomi politik sorgulamanın merkezinde yer almıştır. Yükselen küresel ekonomideki merkezi rolü göz önüne alındığında, Çin'in bu ilişkileri yönetmesine sürekli dikkat edilmesi, günümüzün kapsamlı ekonomi politikasının vazgeçilmezidir. Son otuz yılda Çin'e defalarca gittim ve bir dizi Çinli akademisyenle çalışma ilişkileri kurdum, ancak hâlâ sadece yüzeysel kazanıyorum.

Çin'e yapılan ilk davet, Küresel Güney'den (Global South) gelen, danışmanlığını yaptığım parlak lisansüstü öğrencilerden biri aracılığıyla geldi. Bu öğrenciler sürekli olarak beni, emperyalizmin istilası ve kurtuluş mücadelelerine dayanan tarihleri sorgulamaya zorladı, kolay varsayımlarımı sorguladı ve farklı bir durumda göz ardı edebileceğim konularla ilgilenmeye itti. Askeri gücü ele alalım. Silahlı güç tekelinin iddiaları, ulus devletlerin kuruluşundan bu yana merkezi bir rol oynamıştır. Britanya, askeri gücünü sınırları dışında, emperyalist maceralar ve sömürgecilikten kurtulma savaşlarında geniş çapta kullanmış olsa da, bu güç ülke içi siyasette merkezi bir rol oynamamıştır. Ancak öğrencilerimden bazıları askeri darbeler görmüş ve askeri diktatörlükler altında yaşamış, deneyimlerini anlatmıştı. 1972'de Britanyalı askerlerin, Londonderry'de on üç silahsız Katolik protestocuyu vurarak öldürmesi İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun birleşik bir İrlanda için askeri mücadelesini

yeniden alevlendirdi ve Britanya devletini Kuzey İrlanda'daki askeri varlığını artırmaya yöneltti. Öğrencilerle yaptığım konuşmalar ve sonrasında askeri güç ve siyaset üzerine yaptığım okumalar, meslektaşlarımla “terörizm” ve devlet şiddeti temsilleri üzerine yaptığım araştırmalarda önemli bir bağlam kaynağı sağladı.

Savaş ilanları ve olağanüstü hallerin eşlik ettiği sivil özgürlüklerin aşındırılması ve iç gözetimin yoğunlaştırılması, devletlerin sadece düzenleyici kurumlar ve sübvansiyon kaynakları değil, aynı zamanda güç aygıtları olduğunu hatırlatan önemli derslerdir. Eleştirel Ekonomi Politik, kamu iletişiminin örgütlenmesini analiz ederken bu üç unsuru da içermelidir. Modern iletişimlerin tarihini, internetin ilk merkezizsiz yapısından drone teknolojisinin silahlandırılmasına kadar askeri gereksinimlerin oynadığı merkezi rolü kabul etmeden yazmak imkânsızdır.

Christian Fuchs: Medya ve iletişim çalışmalarında Ekonomi Politik kullanımı üzerinde büyük bir etki yarattınız. Bu yaklaşımı en iyi nasıl adlandırabileceğimizi merak ediyoruz. Peter Golding ile birlikte yazdığınız ve 1974 yılında *Socialist Register*'da yayınlanan makalede, Kitle İletişiminin Ekonomi Politiki'nden bahsediyorsunuz. Çeşitli başka isimler ortaya çıktı. Örneğin, *The Handbook of Political Economy of Communications*'ı (İletişimin Ekonomi Politiki El Kitabı) birlikte düzenlediniz. Vinny Mosco'nun kitabının başlığı *The Political Economy of Communication* (İletişimin Ekonomi Politiki). James Curran'ın *Media and Society* (Medya ve Toplum) adlı kitabında Peter Golding ile birlikte yazdığınız çokça atıfta bulunulan bölümde, İletişimin Eleştirel Ekonomi Politiki'nden (Critical Political Economy of Communications) bahsediyorsunuz. Jonathan Hardy'nin kitabının başlığı ise *Critical Political Economy of the Media* (Medyanın Eleştirel Ekonomi Politiki). Mosco ve Wasko, *The Political Economy of Information* (Bilginin Ekonomi Politiki) başlıklı bir derleme düzenledi. Bugün sizin perspektifinizden bakıldığında, bu yaklaşımı adlandırmak için en iyi terim ne olmalıdır? İletişim, medya veya bilgi terimlerinden birinin vurgulanması önemli midir? Sadece “Ekonomi Politik” ya da “Eleştirel Ekonomi Politik” demek sizin için fark eder mi?

Graham: Bu yayınları bir zaman çizelgesine yerleştirmemiz gerekiyor. 1974 tarihli *Socialist Register* makalesinin başlığına “Ekonomi Politik” dahil edilmesi ve buna bağlı erken müdahaleler, bir niyet beyanıydı. Bu, ekonominin, değerden bağımsız sınırlı bir alanın çalışması olarak hâkim tanımının reddedildiğini ve sanayi kapitalizminin yükselişini sorgulamaya yönelik ilk çabaları tanımlayan bütünleştirici ve ahlaki sorgulama geleneğine geri dönüşü ilan etti. Peter Golding ve benim için temel sorular, iktidar, eşitsizlik ve toplumsal adaletle, ekonomik ve sembolik iktidar arasındaki ilişkilerle, bu ilişkilerin nasıl düzenlendiği ve tartışıldığıyla ve insanların kendi yaşamlarında eylemde bulunmalarını sağlayan maddi ve kültürel kaynaklara erişimlerinin sonuçlarıyla ilgiliydi.

Ancak daha önce de belirttiğim gibi, ekonomi politik incelemesi gelişirken iki gelenek ortaya çıkardı: Biri, kapitalizmin baskın düzenini meşrulaştırmak için ideolojik olarak işleyen

ve en güçlü şekilde Adam Smith tarafından temsil edilen “klasik” gelenek; diğeri ise Marx tarafından başlatılan ve bu sistemi eleştiren, sorgulayan eleştirel gelenek.

James Curran’ın derlemesinde bahsettiğiniz makale, Britanya’daki Open University tarafından başlatılan kitle iletişim üzerine dersle ilişkili daha geniş bir yayın programının parçasıydı. Ders ekibi, materyali çoğulcu ve Marksist yaklaşımlar arasındaki karışıklık etrafında düzenleme kararı aldı. Ders temelli ciltlerin beklenmedik yüksek satışları, tartışmaları, dersi alan öğrencilerin çok ötesine taşıdı.

Marksist bir analiz geliştirmeye ilgi duyan bizler, bir dizi yeni kaynağa başvurabiliyorduk. 1968’e yönelik Sol içerisindeki muhafazakâr tepkiyle yüzleşmek, Marx ve Marksizm’e olan ilgiyi yeniden canlandırdı. Penguin Books, *The Grundrisse* gibi daha önce İngilizce’de kolayca bulunamayan önemli eserlerin yeni çevirilerini yayımladı. Buna, Frankfurt Okulu’nun önemli üyelerinin ve savaşlar arası dönemde faşizmin yükselişiyle yüzleşen diğeri Batılı Marksist yazarların çevirileri de eklendi. Yayınlarımızın başlıklarına “eleştirel” eklemek, çalışmalarımızı Ekonomi Politik’in geniş çaplı eleştirel geleneğini inşa etmeye ve geliştirmeye katkı olarak gördüğümüzü açıkça göstermektedir. Bu nedenle sorunuza cevaben, “evet” sadece “Ekonomi Politik” değil, “Eleştirel Ekonomi Politik” demeniz benim için önemlidir.

Christian: O halde, Kültür ve İletişimin Eleştirel Ekonomi Politikliği, yaklaşımınızı tanımlamak için en uygun terim mi?

Graham: Evet.

Christian: Önce “iletişim”, ikinci sırada “kültür” yer alırsa sorun olur mu?

Graham: Bu çok karmaşık ve çok boyutlu bir soru. Benim için ‘kültür’, öncelikle sosyal ve doğal dünyayı ve bu dünyadaki yerimizi anlamlandırmak için başvurduğumuz düşünce ve inanç sistemlerinden, ikincil olarak da bu sistemlerin maddi eserler, ritüeller ve iletişim faaliyetleri aracılığıyla somutlaştırıldığı ve ifade edildiği tüm yollardan oluşur.

İletişim, kültürün merkezi bir düzenleyici özelliğidir, ancak onu tamamen kapsamaz. İletişim, kültürün donmuş olmayan, hareketli ve tartışmaya açık bir halidir; ancak kapsamlı bir analiz, kültürel kaynakları yönlendiren ve sunan makinelerin ve kurumların maddi örgütlenmesini de içermelidir. Bu yüzden daha kapsayıcı bir terim olması sebebiyle “kültür”ü “iletişim”den öne koydum. Bu, kişisel unvanım için “Kültür ve Ekonomi Profesörü” unvanını seçmemin de nedenidir.

Thomas: Peter Golding ile birlikte yazdığınız ve James Curran’ın *Media and Society* (Medya ve Toplum) kitabının çeşitli baskılarında yayımlanan *Culture, Communications and Political Economy* (Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik) makalesinde, bütüncülük, tarih, kapitalist çıkarlara karşı kamu yararı ve adalet ile eşitlik gibi ahlaki sorulara odaklanmanın, Eleştirel Ekonomi Politik’in temel özellikleri olduğunu söylüyorsunuz. Marx’ın teorisi ve

onun Ekonomi Politik Eleştirisi'nin bu yaklaşımdaki önemini ve rolünü nasıl görüyorsunuz?

Graham: Sıkça, Marx'ın modern medyanın ortaya çıkmasından önce öldüğü ve bu yüzden çağdaş iletişimlerin incelenmesine katkıda bulunamayacağı yönünde eleştiriler aldım. Cevabım şu: Evet, Marx hiç televizyon izlemedi veya bilgisayar kullanmadı, ancak iletişimin temel biçimlerde örgütlenmesini şekillendirmeye devam eden kapitalist birikim mantığını sorgulamak için en verimli başlangıç noktası olmaya devam ediyor. Stuart Hall'un Marx'ı "hiçbir garantisi olmadan" bir analiz başlangıç noktası olarak ele alma yaklaşımını benimsiyorum. Evimdeki ofisimde bir büstü var ve karmaşık konuları çözmeye çalışırken sık sık onunla hayali sohbetler yapıyorum.

Marx'ı dogmatik olarak gösteren kaba tasvirlerin aksine, onda en çok takdir ettiğim şey, yeni gelişmelerin, yeni sorunlar ve yeni olasılıklar sunduğu durumlarda varsayımlarını sürekli olarak sorgulaması ve zorlamasıdır. Onun kişisel mottosu "her şeyden şüphe et" idi.

Yetişkin yaşamının çoğunu Londra'da bir siyasi sürgün olarak geçirdi, ancak başka yerlerdeki olaylarla sürekli ilgilendi. *New York Daily Tribune*'de Avrupa muhabiri olarak geçirdiği on yılda, Britanya emperyalizminin pekişmesinde iki belirleyici anı ele aldı: Hindistan Devrimi ve Çin Afyon Savaşları. Serflerin özgürlüğe kavuşturulmasından sonra, komün sisteminin potansiyelini araştırmak için Rusça öğrendi. Neredeyse barikatlar kaldırılır kaldırılmaz, Paris Komünü'nün halk yönetimindeki radikal deneyimini coşkulu bir şekilde değerlendiren bir yazı kaleme aldı.

Çoğu Marxist akademik çalışmanın, okuyucuların temel terimlere ve kavramlarla aşına olduğunu varsayıp bunları açıklama zahmetine girmemesinden sık sık rahatsız oluyorum. Ben kapalı değil, açık bir Marx'tan, dışlayıcı ya da korkutucu olmayan bir dille, kaçınılmaz sorunlara yönelik devam eden ilişkisini göstermek için yankı uyandıran pratik örnekler kullanan erişilebilir bir Marx'tan yanayım.

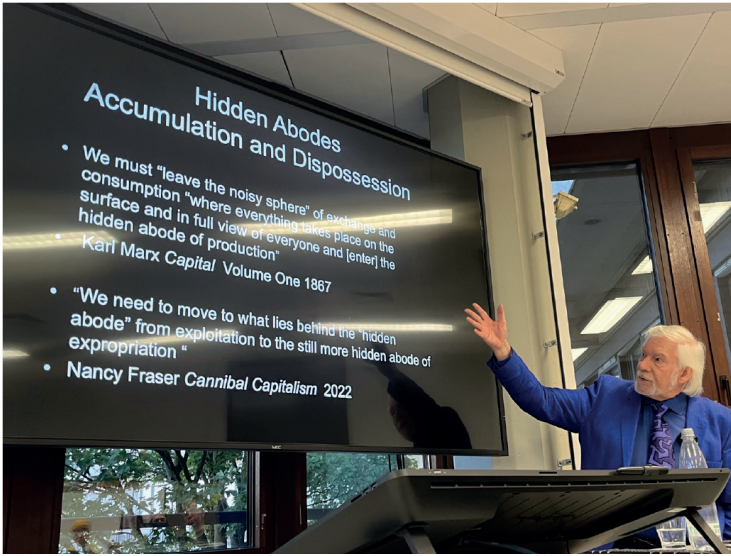
Christian: Çalışmalarınızın önemli bir kısmı Peter Golding ile birlikte yazıldı. Gerçekten uzun süredir iş birliği halindesiniz. Peter ile birlikte çalıştığımızda, bu süreç nasıl oluyor? Bir iş bölümü var mı? Murdock/Golding iş birliği nasıl yürüyor?

Graham: Peter da benim gibi sosyoloji eğitimi aldı, bu nedenle ortak bir entelektüel geçmişimiz ve yönelimimiz vardı ve Ekonomi Politik'e aynı şekilde yaklaştık. Bu temel ortaklık, kalıcı bir iş birliğini destekledi. Uygulama düzeyinde de, yazma süreci şaşırtıcı derecede sorunsuz ilerledi. Eserin neyi kapsayacağını ve nasıl düzenleneceğini birlikte tasarladık ve çalışmayı aramızda böldük, bazen konu başlıklarına göre, ama genellikle "ilk yarıyı sen yaz, ikinci yarıyı ben yazacağım" diyerek. Sonrasında ise her birimiz bitmiş taslağı okur ve çekincelere ve eleştiriye karşı karşılıklı saygıya dayalı eklemeler ve değişiklikler öneririz. Genellikle, son halini oluştururken tek bir kaynaktan geliyormuş gibi okunabilmesi için sadece çok küçük düzenlemeler ve yeniden yazmalar yapmamız gerekir. Her konuda hemfikir değiliz, ancak anlaşamadığımız konularda da uzlaşa sağlamak için anlaşmazlığı kabul

ederiz, bu sayede her ikimizin de ismiyle yayımlanabilecek bir çalışmaya ulaşırız. İkimiz de temel bir anlaşmazlık yaşadığımız için ismimizi bir çalışmadan kaldırmak istemedik. İsim sırasına ise genellikle para atarak ya da ilk yazarlığı sırayla değiştirerek karar veririz.

Dijital dağıtım öncesindeki günlerde, bir keresinde bir makalemizin ayrı bir basımını talep eden “Golding P Murdock” adına gönderilmiş bir kartpostal almıştık ve bu birçok okuyucunun bizi, Laurel ve Hardy gibi kalıcı bir şekilde birbirine bağlı bir ikili olarak görmeye başladığının açıkça göstergesidir. Aynı zamanda bu, iş birliğimizin ortak yanlarımız kadar farklılıklarımıza dayandığını ve uzmanlık alanlarımızdan ve bilgi birikimimizden ne derecede faydalandığımızı saklı tutar. Peter, uzun süre Çocuk Yoksulluğu Eylem Grubu’nda aktif olarak çalıştı ve eşitsizlik ve adaletsizlik üzerine kanıt bulmada uzmandır. Raporları okur ve temel iletişim ürünlerine erişimde dışlanmanın sosyal temelini mükemmel şekilde gösteren bir dipnotta gömülü bir istatistiği bulur. Ampirik kanıtlara olan mutlak hakimiyeti, bilgi eşitsizlikleri ve “dijital bölünmeler” üzerine yaptığımız çalışmalara paha biçilemez bir katkı sağladı.

2. Eleştirel Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar

17 Ekim 2023 tarihinde Paderborn Üniversitesi’nde ders verirken Graham Murdock (Fotoğraf: Christian Fuchs)

Thomas: Çalışmalarınızın Kültürel Çalışmalar ile bağlantıları mevcut. Örneğin, 1975 yılında, Stuart Hall ve Tony Jefferson tarafından derlenen *Resistance through Rituals* (Ritüeller Yoluyla Direniş) adlı kitapta *Consciousness of Class and Consciousness of Generation* (Sınıf Bilinci ve Nesil Bilinci) başlıklı bir bölümün ortak yazarı oldunuz. Stuart Hall ile ilk tanıştığınız zamanı hatırlıyor musunuz? Ve size göre, onun Britanya ve uluslararası Medya ve İletişim Çalışmaları üzerindeki rolü neydi?

Graham: Stuart ile ilk kez 1968 yılında, Leicester Kitle İletişim Araştırma Merkezi'ne katıldıktan kısa bir süre sonra tanıştım. Merkez, mevcut araştırmaların özetlerini hazırlayarak ve özgün araştırmalar yürüterek, gençler ve medya şiddeti üzerine bir hükümet soruşturması için destek kuruluşu olarak hayatına başlamıştı. Bu çalışmanın bir parçası olarak, Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'ne, görsel medyada şiddet temsilleri üzerine bir çalışma yapmak için küçük bir hibe tahsis edilmişti. Çalışma tamamlandığında, bizden bir grup, Leicester'dan Birmingham'a giderek bunu tartıştık.

Stuart, Birmingham Merkezi'ne 1964 yılında kurucusu ve ilk Direktörü Richard Hoggart'ın davetiyle katılmıştı ve biz orayı ziyaret ettiğimizde Direktörlük görevini devralma sürecindeydi. Temsiller üzerine hazırlanan rapor oldukça kapsamlıydı ve o dönemde yükselişe geçen yapısalcı analiz unsurları da dahil olmak üzere, metin çözümlemesine yönelik bir dizi nitel teknikten faydalanıyordu. Sanat ve Edebiyat Sosyolojisi alanındaki lisansüstü çalışmalarım sırasında, edebiyat eleştirisi ve güzel sanatlara olan ilgimi yenileme fırsatı bulmuş, Viktorya dönemi romanı, Rönesans sanat tarihi ve Avrupa modernizmi üzerine yoğun seminerlere katılmıştım; bu yüzden o dönemdeki metin analiz yöntemlerine aşinaydım. Birmingham grubunun raporu önemli bir girişimdi ancak bildiğim kadarıyla hiçbir zaman yayımlanmadı.

Stuart'ın edebiyat eleştirisi eğitimi aldığını ve *New Left Review* dergisini yönetmek için Henry James üzerine yaptığı doktora tezini bıraktığını biliyordum, ancak ofisinde kapsamlı bir sosyoloji kitaplığı görmek beni şaşırtmıştı. Marx, Simmel ve sosyolojik geleneğin diğer temel figürleriyle yan yana duruyordu. Stuart daha sonra Open University'de Sosyoloji Bölüm Başkanlığı görevini üstlenmek üzere Birmingham'dan ayrıldı.

Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar arasında varsayılan bir karşıtlığa odaklanmak, Birmingham Merkezi'nin çalışmalarında sosyolojik hayal gücünün oynadığı merkezi rolü göz ardı eder. David Morley, başlangıçta sosyoloji eğitimi almıştı. Angela McRobbie, sosyoloji ve edebiyat alanında çift diploma sahibiydi. Sosyolojinin sosyal ilişkiler ile sembolik organizasyon, toplumsal konumlanma ve kültürel eylem arasındaki ilişkileri sorgulama hedefi, David'in televizyon haber programlarının izleyici okumaları üzerine yaptığı öncü çalışmalarda ve Angela'nın ergen kızların medya dünyalarını incelemelerinde açıkça görülmektedir. Bu aynı zamanda *Resistance Through Rituals* (Ritüeller Yoluyla Direniş) adlı esere de yön veren merkezi bir unsurdur.

O dönemde, kuşaklar arası bölünmelerin sınıf eşitsizliklerinin yerini alarak toplumsal çatlağın merkez eksenine haline geldiğini öne süren popüler yorumlar ve sosyal analizlerin hacmi artmaktaydı. Bu moda varsayım, o dönemde yönettiğim gençlik boş zamanlarına dair ardışık çalışmaların bulgularıyla kapsamlı bir şekilde çelişiyordu. Bulgular, sınıf ve kuşak arasında, sınıfa dayalı anlam sistemleri ve değerlerin kuşaklar boyunca yeniden üretildiği, ancak yeni kültürel biçimlerle ifade edildiği daha karmaşık ve incelikli bir ilişkiye işaret ediyordu. Bu bakış açısından, sınıfın ortadan kalkışını işaret etmek bir yana, moda ve

müzikteki belirli zevk kümeleri etrafında örgütlenen gençlik alt kültürleri, sanayisizleşme ve bilgi işinin genişlemesiyle belirlenen sınıf yapısındaki değişimlerin yarattığı gerilimleri ve çelişkileri somutlaştırıyor ve ifade ediyordu. Bu durum, araştırmalarımda, fiziki işlerde çalışan işçi sınıfına sıkı sıkıya bağlı dayanışmacı bir dazlak (skinhead) alt kültürü ile profesyonel meslek sahibi ailelerden gelen ergenler arasında yerel argo ile Scoobies olarak adlandırılan bireyci bir alt kültür arasındaki karşıtlıklarla örneklendirilmiştir.

Resistance Through Rituals kitabına katkıda bulunduğum bölüm, bu argümanı özetliyordu ve diğer yazarlar için eleştiri getirip değişiklikler önererek üzerinde tartışılacak bir başlangıç noktası haline geldi.

Thomas: Ekonomi Politik ile Kültürel Çalışmalar arasında farklılıklar ve ortak noktalar olmuştur. Günümüzde bu ikisi arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Graham: Çalışmalarım, genellikle Kültürel Çalışmalar'ın temel ilgi alanları olarak düşünülen, medyada ve kültürel eserlerde anlamın nasıl organize edildiği, bu anlamların hâkim iktidar sistemlerinin hizmetinde ideolojik konuşlandırılması ve toplumsal olarak dolaşırken bunların müzakeresi ve mücadelesi ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Hem sembolik sistemlerin hem de gündelik toplumsal eylemin sürekli analizi, çağdaş iletişimin kapsamlı bir şekilde ele alınabilmesi için kesinlikle vazgeçilmezdir; ancak bu, temel kültürel ve iletişim kaynaklarının önceden nasıl üretildiği ve dağıtıldığı ve bu düzenlemelerin çeşitlilikleri ve erişilebilirlikleri üzerindeki etkileri gibi soruları göz ardı eder. Bunlar, Ekonomi Politik'in araştırmayı hedeflediği temel meselelerdir.

Bunları Kültürel Çalışmaların temel projesine karşıt ve düşmanca olarak sunmak son derece yanıltıcıdır ve yanlış bir algıya dayanır. Bunlar birbirinin alternatifi değildir. Kültür ve iletişimin örgütlenmesi ve akışındaki belirli anlara odaklanan farklı analiz seviyeleridir. Mesele hiçbir zaman “ya/ya da” değil, her zaman “hem/hem de” meselesidir. Sorunlar, bu iki yaklaşımı entegre etme çabalarıyla ve ekonomik belirlenim konusundaki karmaşık meselede ortaya çıkar.

Christian: *Resistance Through Ritual* ve *Policing the Crisis*'in yanı sıra, Stuart Hall'un önemli çalışmalarından biri de “Encoding and Decoding” (Kodlama ve Kod Açma) makalesidir. Siz, *The International Encyclopedia of Media Effects*'te (Uluslararası Medya Etkileri Ansiklopedisi) yayınlanan “Kodlama ve Kod Açma” üzerine bir yazı yazdınız. Bu yazıda, bir yandan bu çalışmanın önemini takdir ederken, diğer yandan da bunun belirli sınırlamaları olduğunu söylüyorsunuz. Kodlama/Kod Açma Modeli'nin daha çok temsile ve anlamın yorumlanmasına odaklandığını, buna karşın İletişimin Ekonomi Politik'i'nin ise daha çok anlamın üretimiyle ilgilendiğini vurguluyorsunuz. Uzun versiyonu *Encoding and Decoding in the Television Discourse* (Televizyon Söyleminde Kodlama ve Kod Açma) olan orijinal makale, 1973 yılının Eylül ayında Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin Stencilled Occasional Papers Series'inde yayımlandı. İki ay sonra, Kasım 1973'te, aynı çalışma serisinde Stuart Hall, Marx'ın *Grundrisse*'de üretim, dolaşım ve tüketim

diyalektiğine işaret ettiği pasajı yorumladığı *A 'Reading' of Marx's 1857 Introduction to the Grundrisse*'i yayımladı. Stuart Hall, bu diyalektikten oldukça etkilenmişti. Bu diyalektiğe ilginç bir yorum getirdi, ancak bu yorum oldukça genel bir felsefi düzeydeydi. Medya ya da iletişimle herhangi bir şekilde ilişkilendirmedi. Ancak bu, aslında “Kodlama ve Kod Açma” makalesiyle aynı dönemde yazılmıştı. Üretimin Marx’ın *Grundrisse*’sinde bu kadar merkezi bir öneme sahip olduğunu düşündüğümüzde, neden “Kodlama ve Kod Açma” makalesinde ve sonraki çalışmalarda üretimi, anlamın üretimini unuttuğunu merak ediyorum?

Graham: Ben de aynı şeyi merak ettim, ancak bunu onunla tartışma fırsatı hiç bulamadım.

Stuart’ın “Kodlama” makalesindeki açıklaması, Umberto Eco ve meslektaşlarının geliştirdiği göstergebilimden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu, toplumda dolaşan genel anlam sistemlerinin, belirli kültürel formlara nasıl çevrildiği ve somutlaştırıldığı üzerine yoğunlaşır. Stuart’ın makalesinde, gazetecilerin profesyonel haber değerlerinin seçimleri ve vurguları nasıl yönlendirdiğine dair kısa bir referans vardır, ancak kültürel üretimin örgütlenmesi ve onu şekillendiren daha geniş ekonomik ve politik baskılar üzerine sürdürülen bir tartışma yoktur. Bu iki soru, Leicester Merkezi’nde geliştirilen çalışmaların merkezinde yer alıyordu.

Değişen kurumsal stratejilerin ve devlet müdahalelerinin ekonomi politik analizi, kültürel üretim pratikleri üzerindeki etkilerini araştıran nitel ve etnografik çalışmalara da yansıdı: Philip Elliott’ın, belgesel televizyon yapımına dair öncü etnografik vaka çalışması *The Making of a Television Series* (Bir Televizyon Dizisinin Yapımı), Philip ve Peter Golding’in haber üretimi üzerine yaptığı büyük karşılaştırmalı çalışma *Making the News* (Haber Yapmak) ve Philip Schlesinger’in BBC haberlerini ele alan, Leicester Merkezi ile yakın bağları olan çalışması *Putting Reality Together* (Gerçeği Bir Araya Getirmek) gibi. Benim medya üretimi üzerine yaptığım çalışmalar ise televizyon kurguları ve yazarlığın değişen koşulları üzerine odaklanıyordu. İki Philip ve ben, daha sonra terörizmin popüler temsilleri üzerine *Televising Terrorism* (Televizyonda Terörizm) isimli ve Eco’nun eserini farklı bir şekilde kullandığımız bir çalışmada iş birliği yaptık.

Marksist analiz, eleştirmenler tarafından her zaman, belirleyicilik kavramının, ekonomik gücün kilit sahiplerinin doğrudan kültürel üretimi şekillendirmek için müdahale ettikleri varsayımına dayandığı yönünde eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Bazen gerçekten de müdahale ederler. Rupert Murdoch’un, üç kitadaki tüm gazetelerinin, Bush-Blair’in Irak işgaline verdiği koşulsuz desteği tam anlamıyla yansıtmadaki ısrarı, bunun dikkate değer bir örneğidir. Ayrıca televizyon programlarının reklam gelirleriyle finanse edilmesinin, izleyici maksimizasyonuna öncelik tanıyarak yaratıcı tercihleri kültürel ana akıma doğru ittiğine dair bol miktarda ampirik kanıt da bulunmaktadır. Ancak belirleyicilik, daha dolaylı ve daha az görünür şekillerde de işleyebilir ve bu, ayrıntılı bir araştırma gerektirir.

Televising Terrorism adlı çalışmamızda, bir metnin ne ölçüde rekabetçi anlam sistemlerine yer verdiği ve birine ayrıcalıklı bir çerçevelenme rolü atayıp atamadığına göre tanımlandığı, Eco’nun açık ve kapalı metinler kavramına dayalı bir analiz geliştirdik. Farklı türlerin farklı

açıklık derecelerini desteklediğini savunduk. Televizyon kurmacası örneğinde, tek bölümlük dramalar, diziler ya da seri yapımlara kıyasla, alternatif ve karşıt anlamları öne çıkarmada genellikle daha fazla esneklik sunar. Ardından, Britanya televizyonundaki gerçeklik ve kurgusal programcılığı geniş bir yelpazede inceledik ve uygulamadaki açıklık ve kapalılığı göstermek için ideal tipik program örneklerini analiz ettik. Bu, ekonomi politik analizlerinde tanımlanan genel ekonomik ve siyasi değişimlerin, baskın tür karışımını belirleyerek farklı uygulama seviyelerinde nasıl farklı şekilde işlediğini göstermenin bir yolu.

Stuart, başka yazılarında, belirleyiciliğin, kültürel üretimin belirli noktalarını şekillendiren baskıların birleşimindeki farklılıklara izin veren bir tanımını ortaya koyar. Ancak bu argüman, “Kodlama” makalesinde ya da Birmingham Merkezi’nin genel çalışmalarında takip edilmez. Sonuç, belirgin bir asimetri olur. Anlam sistemlerinin izleyiciler tarafından müzakere edilmesine dair ayrıntılı ve incelikli araştırmalar, anlamın dolaşımını anlamak için gerekli başlangıç noktası olan üretim aşamasındaki müzakerelere yönelik karşılaştırılabilir ilgiyle örtüşmemektedir.

Üretimin örgütlenmesi ile analize başlamaya yönelik bu direnç, Stuart’ın Open University’de geliştirdiği The Circuit of Culture (Kültür Döngüsü) modeli ile sonraki çalışmalarında da yeniden üretilir. Bu model, anlamın toplumsal dolaşımındaki farklı anları birbirine bağlı bir sistem olarak sunar, ancak analizin herhangi bir noktadan başlayabileceğini savunur.

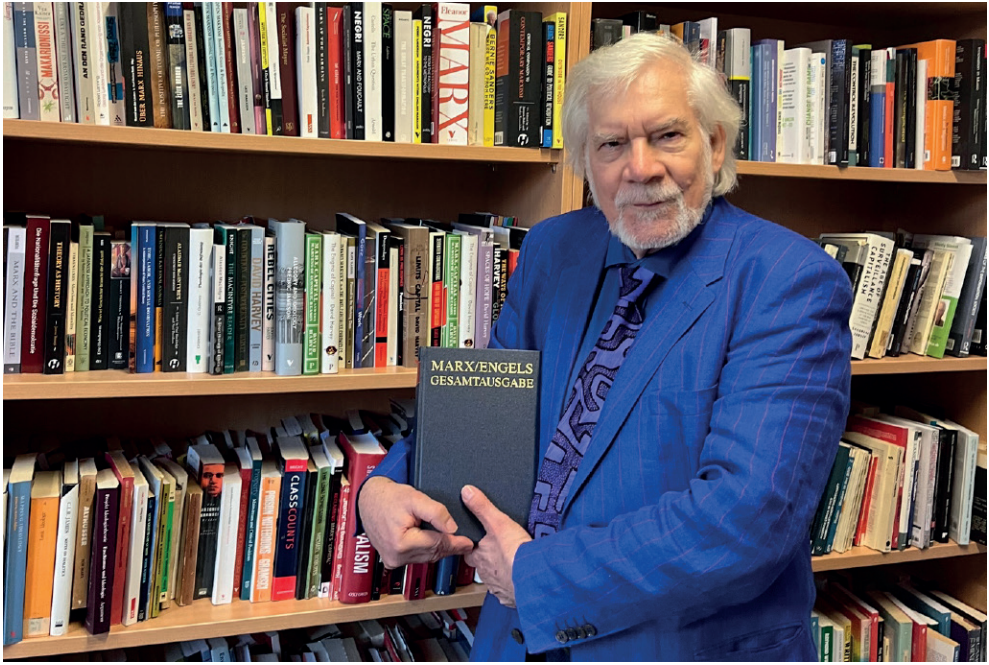
Belirttiğiniz gibi, Marx *Grundrisse*’de ve diğer yazılarında tüketim dinamiklerini uzun uzadıya tartışır. O, metaların nihai satın alınmasını yalnızca gelecekteki birikimi besleyen ekonomik bir son olarak değil, aynı zamanda anlam yatırımlarını davet eden potansiyel bir sembolik alan olarak görür. Ancak Marx, analizlerin üretim süreciyle başlaması gerektiği konusunda son derece karardır.

Christian: Stuart Hall 2014’te vefat etmeden kısa bir süre önce, Sut Jhally onunla son bir röportaj yapmıştı. Bu röportajda Hall, Kültürel Çalışmalar’a geri dönüp baktığında, alanın bir şekilde yolunu kaybettiğini, artık bir ekonomi olduğunun farkına bile varmadığını hissettiğini ve Kültürel Çalışmalar’da Marksizmle ilgili tartışmaların ve Marksizme karşı olan tartışmaların, yani Marksizmin bu alandaki rolünün geri gelmesini dilediğini söylüyor. Sizce bu aynı zamanda bir tür özeleştiriyeydi? Stuart Hall’un çalışmalarında ve genel olarak Kültürel Çalışmalar’da, 1980’lerden beri Postmodernizm ve Postyapısalcılığa büyük bir odaklanma oldu. Bu gelişmeyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Graham: O röportajı okudum ve kesinlikle belirgin bir pişmanlık tonu var. Unutmayın, bu zamana kadar Britanya, birkaç on yıldır neoliberal karşı-devrimi yaşamıştı. Ticari öncelikler ve mantıklar dizginsiz bir şekilde hüküm sürüyordu. Kamusal kültür durmaksızın sıkıştırılıyor ve saldırıya uğruyordu. Kütüphaneler kapanıyordu, BBC sürekli ekonomik ve politik baskı altındaydı. Sol’daki herkesle birlikte, Stuart bu manzaraya bakıp “Bunların bu kadar ileri gitmesine nasıl izin verdik? Kaçınılmaz piyasa yönelimini, yoğun ürün tanıtımını ve kamu alanının tahrip edilmesini engellemek için daha fazla şey yapabilir miydik?” diye soruyordu.

Britanya'daki neoliberalizmin ilerleyişi karşısında Stuart, onun meşrulaştırıcı ideolojisine odaklanmayı seçmişti. Yeni bir sağduyu yaratan ideolojik unsurların özgün bir kombinasyonu olarak Thatcherizm analizi harikaydı, ancak şirket-devlet ilişkilerinin temel ve yapısal yeniden yapılanması olarak piyasalaştırmanın çoklu etkileriyle sürekli etkileşimini dışarıda bırakıyordu. Bu, benim ve Avrupa ile Kuzey Amerika'daki artan sayıda eleştirel akademisyenin benimsediği çalışmayı tanımlayan gündemdi. Stuart, Ekonomi Politik'in mevcut koşulların tam eleştirisine gerekli ve değerli bir katkı olduğunu kabul ediyordu ve konuştuğumuzda her zaman destekleyiciydi, ancak dikkati başka bir yerdedi. Sut Jhally ile yaptığı röportaja kadar bence, eleştirel ekonomi politikçi Marx hayaleti omzunun üzerindeydi ve ısrarla ona, kapitalizmin eleştirisinin, baskın ekonomik ilişkilerin bir yapı bozumu ile başlaması gerektiğini hatırlatıyordu.

3. Materyalizmin Soruları

Christian: Stuart Hall, 1980 yılında *Media, Culture & Society* dergisinde yayımlanan *Cultural Studies: Two Paradigms* başlıklı makalesinde, Kültürel Çalışmalar üzerindeki iki etkili yaklaşımı: Yapısalcılık ve Kültürcülük olarak ayırmaktadır. Yapısalcılık, Althusser'i kapsarken, Kültürcülük'le esasen Raymond Williams, E. P. Thompson ve Hümanist Marksistler kastedilmektedir. "Kültürcülük" terimi biraz aşağılayıcı bir anlam taşır. Raymond Williams, hayatı boyunca Marx'tan oldukça etkilenmiş olup, yaklaşımına Kültürel Materyalizm adını vermektedir. Raymond Williams'ın yaklaşımıyla sizin yaklaşımınız arasında bir bağlantı veya fark görüyor musunuz? Ortak noktalar ve farklılıklar nelerdir?

Graham: Daha önce belirttiğim gibi, Raymond Williams kültür, toplum ve ekonomi arasındaki ilişkileri çözümlene konusundaki ilk girişimlerimde büyük bir etki yarattı ve onun çalışmalarını o zamandan beri takip ediyorum. Ancak, onun yazıları iki sorun ortaya koymaktadır.

İlk olarak, Raymond Williams iki farklı üslupla yazmaktadır. Metinsel yorumları genellikle ilgi çekici ve kışkırtıcıdır. Özellikle modernliğin tanımlayıcı özelliklerinden biri olan kırsal ve kentsel deneyimler arasındaki değişen ilişkiler üzerine olan yazıları incelediği *The Country and the City* (1973) adlı eserine hayranım.

Akademik kariyerinin ilk on beş yılında (1946'dan 1971'e kadar) Oxford Üniversitesi'ne bağlı Ekstra Müfredat Çalışmaları Delegasyonu'nda (Extra Mural Studies Delegacy) görev yaptı ve burada, derslere kendi endişe ve kaygılarıyla katılan çalışan yetişkinlere eğitim verdi. Bu şekilde üniversite dışında edinilen deneyimlerle sürekli olarak karşılaşması, medya dünyasındaki değişimlere olan ilgisini şekillendirdi ve 1962'de Penguin cep kitabı olarak yayımlanan *Communications* ve 1961'de reklamcılığın ideolojik rolünü deşifre eden harika makalesi *The Magic System* gibi bir dizi keskin yorumlar ortaya çıkardı. Her iki yayın da oldukça erişilebilir olup, Stuart Hall ve Edward Thompson (sizin de belirttiğiniz gibi, Hümanist Marksizm geleneğinin önemli bir temsilcisi) ile birlikte yazdığı ve ilk olarak 1967'de yayımlanan ve 1968'de Penguin cep kitabı olarak yeniden basılan *The May Day Manifesto* adlı kapsamlı Britanya eleştirisi de aynı derecede erişilebilirdir. Medya üzerine yazdığı iki kısa bölüm, Williams'ın yetişkin eğitim aldığı yıllarındaki ana temalara geri dönmektedir: artan basın yoğunlaşması; iletişimin reklamcılarının ihtiyaçlarına tabi kılınması ve BBC'nin vatandaşlık için kapsamlı kültürel kaynaklar sağlama yeteneğinin giderek azalmasıyla örneklendirilen kamu sektörüne yönelik artan baskılar.

Sorunlar, onun izahı genellikle karışık, ve okunmasının zor olduğu, iletişim teorisine daha teorik geziler yapmasıyla başlıyor. Daha ileri yaştaki öğrencilerinin çok azı bu karmaşıklığa girebilecek durumdaydı ya da girmek istiyordu. Dinamik bir demokrasinin temeli olarak diyalogu savunan herkesin, temel kavramları ve argümanları olabildiğince erişilebilir şekilde sunma yükümlülüğü vardır.

Williams ile ilgili ikinci zorluğum, bizi tanıdık belirlenim sorununa geri götürüyor. O, “kaba” belirlenim suçlamalarına, kültürel üretimde öznenin rolüne geniş bir alan tanıyan yeniden yaptığı bir tanımlamayla karşılık verir. Pratik uygulamalar arayışı, onu Fransız hümanist Marksist Lucien Goldmann'ın yazılarına yönlendirdi. 1970 yılında, Goldmann, misafir olarak iki ders vermek üzere, Williams'ın ders verdiği Cambridge Üniversitesi'ne gitmişti. Ortak ilgi alanları olduğunu fark ettiler ve deneme amaçlı bir iş birliği yapmaya karar verdiler, ancak Goldmann, birlikte herhangi bir çalışmaya başlayamadan vefat etti. Goldmann, ekonomik ve politik değişimlerle karşı karşıya kalan sosyal grupların kolektif bilincinin yaratıcı dönüşümlerini analiz etmek için, istisnai yazarların ürettiği edebi eserleri birincil kaynaklar olarak gösterir. En bilinen kitabı olan *The Hidden God*'da Goldmann, Pascal

ve Racine'nin trajik bakış açısının, bir zamanlar egemen olan sınıf kesimlerin dünya görüşünü ifade ettiğini ve yeni gelişen kapitalizmin ortaya çıkardığı değişimlerle gölgede bırakılıp marjinalleştiğini göstermeye çalışır. Pascal'ın kitaplarını ve Racine'in oyunlarını üreten kültür endüstrilerinin üstlendiği kritik aracı rolün ve yayım-tanıtım kararlarını şekillendiren ekonomik ve siyasi güçlerin analizine dair kapsamlı bir çalışma mevcut değildir. Williams'ın kültürel ifade ve ekonomik örgütlenme arasındaki ilişkiler üzerine olgunluk dönemi çalışması da benzer bir eksiklikle dikkat çeker.

Şirket-devlet ilişkilerindeki değişimlerin kültürel üretimin örgütlenmesi, temsiliyet çeşitliliği ve tartışmalar ile halkın temel iletişim kaynaklarına erişimindeki eşitsizlik üzerindeki etkilerini ayrıntılı olarak incelemek, aynı dönemde ortaya çıkan ve aynı değişen ortamın bir tepkisi olarak gelişen eleştirel Ekonomi Politik araştırmalarının temel amacıydı. Stuart Hall'a benzer şekilde, Williams'ın da ilgi alanları başka yönlere kaymış ve bu girişimlerden büyük ölçüde bağımsız kalmıştır.

Thomas: Konuyu biraz değiştirmek istiyorum ve sizin şu anki araştırma konularınıza daha fazla değinmek istiyorum. Yeni yayınlarınızda, Medya ve İletişim'in Eleştirel Ekonomi Politığı'nin ekolojik sorulara ve iklim krizine yeterince odaklanmadığını iddia ediyorsunuz. Siz, Richard Maxwell, Toby Miller, Vincent Mosco ve diğerleri, bu boşluğu kapatmak için başarılı bir şekilde katkıda buldunuz. Konuyu biraz açmak istiyorum: Yeşil hareketi ve çevresel krizle ilgili akademik analizleri incelersek, sınıf, sınıf analizi ve kapitalizm sorularının ne kadar yer aldığını düşünüyorsunuz?

Graham: İklim ve çevresel acil durumlara yönelik araştırmam, bireylerin ve toplumların, yerleşik yaşam biçimlerine tehdit oluşturan gelişmeleri nasıl anladığını ve bunlara nasıl tepki verdiğini inceleyen, risk konusundaki çalışmalarımdaya daha geniş bir akımın parçasıdır. Özellikle kurumsal faaliyetlerden kaynaklanan risklerle ilgileniyorum. Bu yaklaşımım, genetiği değiştirilmiş gıdalar üzerine katkıda bulunduğum bir araştırmadan doğdu.

2000'li yılların başlarında, o zamanlar öncülüğünü Monsanto'nun yaptığı büyük tarım şirketleri, genetiği değiştirilmiş ürünleri İngiliz tarım sistemine sokmak için büyük bir baskı uyguluyorlardı. Radikal bir gösteri politikası benimseyen çevreci aktivistlerin güçlü direnişiyi karşılaştılar. Deneme tarlaları, ölüm meleği (Grim Reaper) olarak giyinen veya nükleer bulaşmayı hatırlatan koruyucu giysiler giyen protestocular tarafından işgal edilip yok edildi. Bu olaylar son derece fotojenikti ve popüler medyada geniş çapta yer aldı. Buna yanıt olarak, 2003 yazında İngiliz hükümeti, bir aylık bir halk istişaresi olan *GM Nation* (genetically modified- genetiğiyle oynanmış) katılımcı demokrasi deneyini başlattı. Bilgi ve tartışma alanları sağlamak için medya ve yerel toplantıları kullandı. Değerlendirmesinde ben de yer aldım. Süreç, ilgili şirketlerin ve hükümetteki pek çok kişinin hüsrana uğramasıyla sonuçlandı ve kamuoyu ezici bir çoğunlukla genetiği değiştirilmiş ürünlerin tanıtımına karşı çıktı ve öneri rafa kaldırıldı.

Aslında medya kapsamını analiz etmekle ilgileniyordum, ancak bu deneyim beni büyük tarım şirketlerini daha yakından incelemeye sevk etti. Siyasi lobcilik yaparak ve gazetecilere

verilen bilgileri manipüle ederek sürekli kamuoyunu etkileme çabaları, haber yapımıyla ilgili önceki tartışmalardan tamamen tanıdık ve beklenir nitelikteydi. Ed Herman ve Noam Chomsky, 1988’de yayınlanan etkileyici kitapları *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*’da (Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politigi), mülkiyet ve reklamcılığın yanı sıra kaynakların eşit olmayan gücünü, temsilleri şekillendiren temel güçler olarak nitelendirmişlerdi. Ancak daha önce çok fazla düşünmediğim şey, tarım şirketlerinin yaşam için gerekli temel kaynaklar üzerindeki kontrolü ve iş modellerinin daha geniş sosyal ve çevresel etkileriydi.

Monsanto’nun yalnızca bir kez kullanılabilen ‘terminatör’ tohumları, çiftçilerin hasat sonunda tohum toplayarak bir sonraki yıl için ekim yapma geleneğini yok ederek köylü çiftçilere ek maliyetler getirdi. Seçici ot öldürücülerin agresif bir şekilde pazarlanması, tozlaşan böcekleri barındıran çeşitli habitatları ortadan kaldıran monokültür (tek tür ekim) tarımını teşvik etti.

Genetiği değiştirilmiş gıdalar üzerine çalışmak, iletişim araçlarının çevresel etkilerine daha yakından bakmamı sağladı.

Christian: Tabii ki Marx, *Kapital*’de kapitalizmin hem “toprağı hem de işçiyi” yok eden yıkıcı bir güç olduğunu bize hatırlatmıştır.

Graham: Evet. Kapitalizmin tarımı sanayileştirip yoğunlaştırarak yerleşik ürün döngüsünü nasıl bozduğunu çok net gördü. Tarlaların bir sezon boyunca nadasa bırakılarak yenilenmesini sağlama uygulamasını terk etmek ve verimliliği korumak için gübrelere ve pestisitlere bel bağlamak hem toprağın kümülatif olarak bozulmasına hem de çevrenin kirlenmesine yol açan, onun “metabolik çatlak” (metabolic rift) dediği şeyi yarattı. Bu korkunç sonuç, Rachel Carson’ın 1962 yılında yayımlanan ve ben okuldayken çevre sorunlarına dair farkındalığının artmasına büyük katkı sağlayan, *Silent Spring* adlı polemik eserinde güçlü bir şekilde kayda geçirilmiştir. Bu kitabı, aynı zamanda İngiliz romantik şairi John Keats’in eserlerini incelerken okumuştum. Keats’in *La Belle Dame Sans Merci* adlı şiirindeki “kamuşlar gölde solmuş. Ve kuşlar artık ötmez olmuş” şeklindeki terkedilmiş manzara betimlemesi, Carson’ın aynı tutkuyla ve güçle anlattığı doğa tahribatını benim için mükemmel bir şekilde yansıtıyordu.

Marx kronik sağlık sorunları yaşıyordu. Bu sorunlar, sanayi ve evlerde kömür yakımından kaynaklanan, Londra’nın yoğun hava kirliliğiyle daha da kötüleşiyordu. Fırsat buldukça, şehrin ünlü “Dumanlı-sis”lerinden (Smogs) kaçmak için Hampstead Heath’te yürüyüşler yapıyor ve sahil kasabalarına kaçıyor. Ancak bazı çağdaşlarının aksine, kömür yakımı, CO2 emisyonları ve iklim değişikliği arasındaki bağlantıyı hiç kurmadı.

Bilimsel kanıtlar artık tartışmasızdır. Fosil yakıtların, kömür, gaz ve petrolün yakılması, küresel ısınmanın birincil sebebidir. Gezegenin sosyal ve doğal tarihinde kritik bir dönemde yaşıyoruz. Paris Anlaşması, ülkeleri, sıcaklık artışlarını sanayi öncesi seviyelerin 1,5 derece üstüne çıkmayacak seviyede tutmaya zorlamaktadır. Buna çok yakınız ve İngiltere dahil

olmak üzere ülkeler hala fosil yakıtların çıkarımında önemli genişlemeler öngördüğünden, tahminler, sıcaklıkların Paris limitini önemli ölçüde aşacağını göstermektedir. Zaten benzeri görülmemiş seller, orman yangınları, şiddetli kasırgalar ve diğer aşırı hava olaylarındaki artışa tanık oluyoruz. Buna, hâlâ tam olarak anlamadığımız temel okyanus ve atmosfer süreçlerinde kritik eşiklere ulaşma olasılığını eklediğimizde, felakete doğru ilerliyoruz.

Bu durumu önlemek, fosil yakıtları kullanma amaçlı tüm yeni projelerin derhal iptal edilmesini ve rüzgâr, dalga ve güneş enerjisiyle sağlanan temiz enerjiye olabildiğince hızlı geçilmesini gerektirir.

Thomas: Ancak aynı zamanda, şu anki çevre tartışmalarına baktığımızda, bireysel tüketim alışkanlıklarını değiştirmemiz gerektiği yönünde gereğinden fazla bir vurgu yok mu? Bireysel karbon ayak izini azaltma, yaşam tarzı politikaları, dijital detoks kampları gibi öneriler, yapısal sorulara ve çevre ile kapitalizm arasındaki ilişkiye odaklanmaktan oldukça fazla ön planda değil mi?

Graham: Kesinlikle. Şu anda kamusal söylemde, mevcut dönemi, insan faaliyetlerinin iklim krizinin ana nedeni olduğunu doğrulayan Antroposen Çağı olarak tanımlamak giderek yaygınlaşıyor. Bu terminoloji sorunludur. Şirketlerin ve kurumların ürettiği emisyon bireylerin topluca yaptığından çok daha fazladır. Kapitalist birikimin oynadığı kilit role dikkat çekmek için Kapitalosen (Capitalocene) terimini tercih ediyorum.

Dijital iletişim için gereken enerji, sistemler aracılığıyla giderek artan veri hacimlerinin taşınması ve depolama gereksinimiyle birlikte hızla artıyor. Bu eğilim devam edecek gibi görünüyor. 2024 Dünya Ekonomik Forumu'nda bir araya gelen şirket yöneticilerine hitap eden, kamuya sunulan ilk üretken yapay zekâ sistemi ChatGPT'nin arkasındaki OpenAI'nin CEO'su Sam Altman, yapay zekanın birçok sektörde eğitilmesi ve kullanılması için başlangıçta tahmin edilenden çok daha fazla enerji gerekeceğini kabul etti. Ne kadar fazla olacağı bilinmiyor.

Marx'ın en önemli kavramı olan üretim tarzları, güçler ve ilişkilerin kombinasyonları olarak, eleştirel analiz için yararlı bir başlangıç noktası sunar. Güçler, üretimde gerekli olan kaynaklardır. Enerjinin yanı sıra, ham maddeler, makineler ve iş gücünü de kapsarlar. İlişkiler, belirli üretim alanlarında sömürü ve mücadele organizasyonu ile tanımlanır. Bu şemayı çağdaş iletişim organizasyonuna uygulamak, iki ana özelliğe dikkat çeker.

İlk olarak, iletişimin bariz ancak genellikle göz ardı edilen bir gerçeğine dikkat çeker; iletişim, iki tür maddi nesne kümesine dayanır. Birincisi, iletimi ve bağlantıyı mümkün kılan kablolar, uydular ve direkler gibi altyapısal düzeneklerden oluşur. İkincisi ise, son kullanıcılara hizmet sunan cihazlar, bilgisayarlar, televizyonlar, oyun konsolları ve akıllı telefonlar gibi hızla artan cihaz yelpazesini kapsar. Bu iki küme de mineraller, metaller ve diğer doğal kaynaklardan üretilir. Üretimleri, taşınmaları, depolanmaları ve kullanımları enerji talebini artırırken; bunların bertarafı ve yenilenmesi, atık ve kirliliğin giderek artan seviyelerine neden olur.

İkinci olarak, medya altyapıları ve makinelerinin yaşam döngülerindeki her bir an, küresel ölçekte bir ilişki ağı boyunca gerçekleşir. *Kapital*'in birinci cildinde, Marx, Britanya ve Avrupa'da sanayi kapitalizminin pekişmesinin yolunu açan iki sürece dikkat çeker: ortak toprakların ve kaynakların ticari mülkiyete geçirilmesi (çitleme) ve Avrupa'nın sömürgeci saldırıları yoluyla küresel olarak dağılmış doğal kaynakların toptan gasp edilmesi. Günümüzde, çitleme, mülksüzleştirme ve ilhakın modern kapitalizmin merkezi unsurları olmaya devam ettiğini gösteren yeni kanıtlar her gün karşımıza çıkmaktadır. Birinci Milletler halklarının yaşamları ve geçim kaynakları, ticari madencilik faaliyetlerinin yayılması, ormanların temizlenmesi ve yerli bilgi birikimlerinin çalınması gibi saldırgan genişleme politikalarıyla defalarca tahrir edilmiş veya sürdürülemez hale getirilmiştir.

Aynı zamanda, medya altyapısı ve cihazlarının üretimi, taşınması ve imhası, hala zincirin her aşamasında sistematik emek sömürüsüne dayanmaktadır: tehlikeli açık madenlerde temel gerekli metalleri çıkaran çocuk işçiler, baraka benzeri koşullarda yaşayan ve sağlıklarını tüketen üretim rejimlerine maruz kalan genç kadın montaj işçileri, yeterli koruma olmaksızın konteyner gemilerinde çalışan ruhsatsız denizciler ve genellikle toksik atık yığınları arasında satılabilecek bir şeyler arayan işçiler.

Bunun farkına varmak için, İletişimin Ekonomi Politikası ile küresel çitleme, doğal kaynakların çıkarılması ve sömürülmesinin ekonomi politikası ile yeniden bağlantı kurmamız gerekir. Bize sahip olma ve kullanım anlarına sürekli dikkat çeken, zevk vaatleri sunan dijital cihazlar ve hizmetler amansızca satılıyor. Bu cihazların üretiminde, bize ulaştırılmasında ve biz onları attıktan sonra atıklarının bertaraf edilmesinde yer alan işçi sınıfının yaşamları ve yaşam fırsatları göz ardı edilmekte ve görünmez kılınmaktadır. Bu yaşamları kurtarmak ve buna zemin teşkil eden sömürülere değinmek her türlü eleştirel analizin temel meselesidir.

Marx, kapitalizmin doğal kaynaklar üzerindeki artan taleplerinin sürdürülemez olduğunu çok net bir şekilde anlamış ve *Kapital*'in üçüncü cildinin sonlarına doğru, çevrenin muhafazası, bakımı ve gelecek nesillere iyi bir durumda devredilmesi konusunda radikal bir alternatif savunmuştur. Bu projeyi gerçekleştirmek, zamanımızın merkezi siyasi zorluğudur.

Thomas: Yani, Ekonomi Politik çevresel sorunları ciddiye aldığımda, aynı şekilde yeşil hareketin ve çevrecilerin de Ekonomi Politik'i ciddiye alması gerektiğini mi söylüyorsunuz?

Graham: Kesinlikle. Bu konuda düşünürken, Kate Raworth'un *Doughnut Economics* kitabını faydalı buldum. Kitap, sürdürülebilirlik alanını tanımlamak için yenilebilir donat halkasını bir metafor olarak kullanıyor. Bu alanın korunması, iki cephede bir mücadeleyi gerektirir. Özgürlük, eşitlik ve dayanışmayı tanımlama ve sağlama mücadeleleri esastır ancak mevcut koşullar altında değişim önerileri yaşanabilir bir gezegenin ekolojik sınırlarını tam olarak dikkate almalı ve müdahalelerin bu sınırları aşmadığından emin olmalıdır. Kırmızı ile Yeşil arasındaki ilişkiler, mevcut ve gelecekteki radikal politikaların merkezindedir ancak bugüne kadar elde edilen deneyimler önemli gerilimleri işaret etmektedir. Eleştirel sorgulamanın temel görevlerinden biri, bu ilişkilerin neden ve nasıl uyumlu hale getirilebileceğini ve birlikte yürütülebileceğini göstermektir.

Christian: Savunduğunuz şey, doğanın yok edilmesi ve emek sömürsünün nasıl birlikte işlediğini ve bu çevresel soruların temel olarak kapitalizmle iç içe geçtiğini görmemiz gerektiği, medya ve iletişim analizinde ise medya maddeselliğinin yeniden analizine çağrıda bulunduğunuzdur. Çağdaş Sosyal Bilimler ve Beşerî Bilimlerde, Materyalist Dönüşüm hakkında da çok fazla konuşuluyor. Kendilerini Yeni Materyalistler olarak adlandıran yaklaşımlar var. Bruno Latour gibi yazarlar ve diğerleri, sadece insan aktörlerin değil, aynı zamanda toplumda çok önemli olan doğal varlıkların ve makinelerin de olduğunu görmemiz gerektiğini savunuyorlar. Bunları maddi aktörler (material actors) ve sosyal aktörler olarak adlandırıyorlar. Latour bunlara “aktant¹” (actants) diyor. Sizin Materyalizm anlayışınızın, Latour’un bu Materyalizm anlayışıyla bir bağlantısı var mı? Yoksa bu yaklaşıma daha mı eleştirelsiniz? Bu yaklaşım ve etkisi çok konuşuluyor. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Graham: “Yeni Materyalizmler” terimi, geniş bir teorik akım yelpazesini kapsar, ancak çoğunlukla üç temel ortak başlangıç noktaları vardır. İlk olarak, toplumu dil ve sembolleştirmeye indirgeme idealizmini reddederler ve sosyal yaşamın maddi temelini yeniden vurgularlar. İkinci olarak, insan üstünlüğü ve yaratım üzerindeki egemenlik varsayımlarını reddederler ve sosyal, doğal ve fiziksel dünyalar boyunca uzanan karmaşık bir bağımlılıklar ağında gömülü olduğumuzu ısrarla belirtirler. Üçüncü olarak, doğal dünyayı tahsis edilecek “pasif” bir kaynak olarak görmeyi reddederler ve doğal süreçlerin bağımsız olarak aktif olduğunu vurgularlar. Ağaçlara bakın. Ağaçların, köklerinin etrafını saran ve su, azot ile diğer besin maddelerini dağıtan, aynı zamanda zayıf ağaçları koruyup onaran mantar organizmalarının oluşturduğu mikorizal ağlar aracılığıyla birbirlerine nasıl bağlı olduklarını yeni yeni anlamaya başlıyoruz.

Bunlar, Bruno Latour’un laboratuvar araştırmalarının düzenlenmesi üzerine yaptığı erken dönem araştırmalarından ve keşiflerin, bilim insanlarının müdahaleleri ile üzerinde deney yaptıkları doğal süreçlerin tepkimeleri arasında iş birliği olduğuna dair gözleminden ortaya çıkan aktant kavramının örnekleridir. Aktant kavramı bilinçli bir niyeti varsaymaz, ancak doğal süreçlere eylemlilik (agency) havası katar ve onların kendilerini sürdürme ve yeniden üretme eylemlerine dikkat çeker. Ancak, kendileri konuşamadıkları için, onların çıkarları siyaset forumlarında nasıl savunulabilir? Bu, Christopher D. Stone’un 1972 tarihli *Should Trees Have Standing? Law, Morality, and the Environment* (Ağaçların Duruşma Hakkı Olmalı mı? Hukuk, Ahlak ve Çevre) başlıklı çığır açan makalesinde sorduğu sorudur. Ağaçlar hak talep edebilir mi? Stone, kapitalist şirketler kolektif oluşumlar olmalarına rağmen bireylerle aynı hukuki statüyü başarılı bir şekilde talep etmeyi başardığı için, benzer ilkenin onlar adına konuşacak temsilcilerin belirlenmesiyle doğal fenomenler için de makul bir şekilde uygulanabileceğini öne sürmektedir. Latour, bu argümanın bir versiyonunu, provokatif bir

1 Aktör-Ağ Teorisine göre (Actor-Network Theory) “aktör”den farklı olarak “aktant”, eylemde bulunan ya da diğerleri tarafından eylem yetkisi verilen bir şeydir. Bu, birey olarak insana veya genel olarak insanların bir özelliğine atıfta bulunmaz. Bir aktant, aslında eylem kaynağı olarak kabul edildiği sürece her şey olabilir (Latour, B. 1996. *On actor-network theory: A few clarifications*. Soziale Welt. 47: 4. 369-381). (<https://www.jstor.org/stable/40878163>).

şekilde Nesnelere Parlamentosu (Parliament of Things) önerisiyle sürdürür. Bu yaklaşım hukukta da yer bulmuştur. 2014 yılında, Yeni Zelanda hükümeti yerel Maori halklarının uzun süredir devam eden talebini nihayet kabul ederek, Maori kimliğinde merkezi bir yeri olan Wanganui Nehri'ni yaşayan bir varlık olarak tanıyan ve bu nehre hukuki bir kişilik statüsü veren bir anlaşma imzaladı. Artık bu nehre zarar vermek suç olarak kabul edilmektedir. O zamandan beri, dünya genelinde birçok nehir ve dağ başarılı bir şekilde hukuki statü elde etmiştir.

Marx'ın materyalizmi, bizi doğal kaynakların emek yoluyla nasıl edinildiğine ve dönüştürüldüğüne ve bu sürecin hangi koşullar altında gerçekleştiğine odaklanmaya yönlendirir. Bu, çağdaş kapitalizmin eleştirel analizi için gerekli başlangıç noktası olmaya devam etmektedir, ancak doğal dünyanın haklarının kabul edilmesi ve bu hakların uygulanmasını sağlamak için etkili mekanizmaların geliştirilmesi, alışılmış iş yapma biçimlerine karşı herhangi bir radikal alternatif için de gereklidir.

Thomas: Bu, Postmodern düşünce hakkındaki bir soruyu aklıma getiriyor. Ekonomi Politik her zaman bütünselliğin analizine odaklanır. Holistik bir yaklaşımdır. Michel Foucault, Gilles Deleuze ve Judith Butler ve onları takip edenler gibi Yapısalcı, Post-yapısalcı ve Postmodern yaklaşımlar, eserlerinde genellikle iktidarın mikro analizlerine, kimlik politikalarına, her türlü gerçeklik, nedensellik ve evrensellik kavramının reddine ve sınıf analizinin ihmaline odaklanır. Bu tür yaklaşımları nasıl değerlendiriyorsunuz? Bunları Ekonomi Politik yaklaşımıyla birleştirmenin mümkün olduğunu düşünüyor musunuz? Yoksa bunun hiç mümkün olmadığını mı düşünüyorsunuz?

Graham: Sosyal bilimlerdeki temel teorik fay hattı, yapıların (structures) ve yerleşik eylemliliğin (situated agency) ilişkileri etrafında yoğunlaşır. Sosyolojiye başladıktan sonra, bu konu çalışmalarımda sürekli bir arka plan uğultusu olarak bu konu kafamda yer aldı. Bu, ilk olarak sosyoloji eğitimi almış ve *The Political Economy of Communication* (İletişimin Ekonomi Politikliği) (1996) adlı eserinde temel düzenleyici ilke olarak Anthony Giddens'in yapılandırma teorisinden yararlanan Vinny Mosco'nun da paylaştığı bir kaygıydı.

Yapı ile eylemlilik arasındaki ilişkiler dinamik ve diyalektiktir. Marx'ın bize hatırlattığı gibi, insanlar kendi tarihlerini yaparlar, ancak bu kendilerinin seçtiği koşullar altında gerçekleşmez. Yerleşik yapılarla müzakere ederler, ellerindeki kaynaklara dayanarak hareket ederler, ancak her zaman bir seçim yapmaları gerekir. Seçilen yollar, özellikle kolektif olarak izlendiğinde, mevcut yapılar üzerinde dönüştürücü, değiştirici veya pekiştirici etkilere sahiptir.

Eleştirel Ekonomi Politik, analiz için gerekli bir başlangıç noktasıdır. Bireysel ve kolektif eylemlilik için maddi ve kültürel kaynakların eşitsiz dağılımını düzenleyen temel dinamikleri ele alır ve eylem alanlarının nasıl ve neden açıldığını ve kapandığını araştırır. Bu alanlar içindeki eylemin nasıl gelişeceğini açıklamaz. Bu konuyu düşünürken, Pierre Bourdieu'nun "alanlar" (fields) kavramını sorunlarına ve sınırlamalarına rağmen kullanışlı buldum. Eylem

alanları her zaman temel düzeyde kapitalist birikim ve devlet müdahalesiyle baskı altında yapılandırılırken, Bourdieu'nun analizi hem belirli alanların göreceli özerkliğini hem de belirli alanlarda ve yerlerde yerleşik eylemin değişkenliğini kabul eder. Her zaman eylemin bir mikro politikliği vardır, ancak aynı şekilde, bu eylemler her zaman daha genel düzeylerde işleyen güçlerin içinde yer alır ve bu güçler tarafından şekillendirilir. Bu bağlamların tamamen ortadan kaldırılması ise, kapsamlı bir açıklamaya ulaşma şansını ortadan kaldırır.

Christian: Pierre Bourdieu'dan bahsettiniz. Ayrıca Encoding/Decoding bölümünüzde Foucault veya Latour'a kıyasla oldukça farklı bir Fransız teorisi olarak Bourdieu'ye olumlu bir şekilde atıfta bulunuyorsunuz. Bourdieu'nun Marx'tan aldığı ve genelleştirdiği sermaye birikimi fikri ile belirli ölçüde Marx'tan etkilendiğini düşünüyorum. Bir bakıma, genelleştirilmiş bir Marxist olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, uygulama ve ayrımların mantığını analizinde yapı ve eylemliliğin diyalektiğinin önemini vurgulamıştır. Ama diğer yandan, bu mantığı genelleştirip ekonomik sermaye, politik sermaye, kültürel sermaye, simgesel sermaye ve sosyal sermaye kavramlarını tanıttığında, ekonomiden bir parça uzaklaştığını da söyleyebilirsiniz; çünkü sonuç olarak ekonomik sermaye bu kadar merkezi bir hale gelmezken, kültürel sermaye ön plana çıkmaktadır. Bu noktada Bourdieu'yü eleştirmek de mümkündür. Bourdieu'nün, tartıştığımız diğer yaklaşımlardan bazılarına kıyasla Ekonomi Politik geleneği ile daha çok ilişkilendirilebileceğini söyleyebilir misiniz?

Graham: Bourdieu'nün benim düşüncem üzerinde büyük bir etkisi vardır. Özellikle, teorik sistemini etnografiden örnek anketlere, mevcut araştırma yöntemlerinin her çeşidini kullanarak uygulamaya koyma konusundaki istikrarına hayranım. Son zamanlarda hiçbir Fransız teorisyeninin bu kadar güçlü bir ampirik inceleme kararlılığı sergilediğini görmedim.

Ancak, çalışmasının Marx ve Eleştirel Ekonomi Politik ile sorunlu bir ilişkisi olduğunu belirtmeliyim. Farklı eylem alanlarının ayrımının artışı ve bunların göreceli özerklik mücadelesini modernitenin tanımlayıcı özelliği olarak tanımlar. Eylem alt alanlarının, devletlerin ve şirketlerin faaliyetleri etrafında merkezlenmiş kapsamlı bir "güç alanı" (field of power) içinde gömülü olduğunu kabul eder, ancak sermayenin yapılandırıcı rolünü öne çıkaran girişimleri sürekli olarak 'ekonomizm' olarak nitelendirir.

Özerklik konusundaki ısrarı, kültürel üretim üzerine olan başlıca eseri *The Rules of Art*'ın (Sanatın Kuralları) merkezindedir. Flaubert'in kariyerini bir vaka çalışması olarak ele alarak, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Fransız edebi alanının ortaya çıkışını ve kendi değerlerini devletin emrettiği buyruklardan bağımsız olarak dayatma gücünün artışının izini sürer. Odak noktası, rekabet eden yazarlar ve yayıncılar arasındaki statü ve tanınma mücadelesidir. Bu analiz seviyesinde, alanlar üzerindeki çalışması yararlı bir kaynak olsa da ticarileşmeye detaylı bir bakış açısının reddedilmesi nedeniyle sınırlıdır.

Ancak, hayatının sonlarına doğru, düzenli olarak gazetelere yazan ve televizyonlarda görünen bir kamu entelektüeli haline geldi. Piyasalaşmanın (marketisation) ilerlemesiyle karşı karşıya kaldığında, neoliberalizmin kültür ve iletişim üzerindeki etkilerini sert dille eleştiren

bir eleştirmen oldu. Bu müdahaleler, *Sociology as a Combat Sport* (Dövüş Sportu Olarak Sosyoloji) ve *Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market* (Direniş Eylemleri: Piyasa Tiranlığına Karşı) gibi kasıtlı olarak kullanılan meydan okuyucu başlıklarla derlemelerde bir araya getirildi. Ancak en geniş genel kitleye, bir dizi televizyon programı ve İngilizce olarak *On Television* adıyla yayımlanan bir kitapla ulaştı. Bu kitap, gazetecilik özerkliğinin erozyonu ve mesleki değerlerin yozlaşması üzerine uzun ve detaylı bir ağıt niteliğindedir. İlk kez bir çalışmada, kamu iletişimleri üzerinde kurumsal gücün ve kontrolün hızla yoğunlaşması ve izleyici maksimizasyonu stratejilerinin haber gündemleri ve ifade biçimleri üzerindeki etkisi gibi Eleştirel Ekonomi Politik alanında onlarca yıl süren araştırmaların sonucunda bilinir hale gelen konularla ilgilenmiştir. Geç kalması hiç olmamasından iyidir ama yeni olarak da hiçbir şey katmamaktadır.

Kültür ve iletişim çalışmalarındaki en büyük etkisi, Fransız kültürel tatlarının tabakalaşmasını ele aldığı temel çalışması *Distinction*'da geliştirdiği revizyonist sınıf modeline dayanan tüketim çalışmalarında olmuştur. Bu görüşe göre sınıfsal konular, ekonomik sermayeyi oluşturan maddi varlıklar, sosyal sermayeyi oluşturan destek ve ilerleme sağlayan kişisel ağlar ve kültürel sermayeyi tanımlayan resmi olarak değer verilen bilgi ve uzmanlıkta üç kaynak grubunun veya “sermaye”nin eşitsiz sahipliği sonucu oluşur. Haklı olarak belirttiğin gibi Christian, bu yaklaşım sınıfın öncelikli olarak kültürel terimlerle tanımlanmasının önünü açarak, onun üretim sistemi içindeki temel dayanağını güçsüzleştirmektedir. Bazı yazarlar kesinlikle bu yönde hareket etmişlerdir. Bourdieu'nün analizi, kültürel tüketim çalışmaları için temel bir referans noktası olmaya devam eder, ancak fikirlerini ve argümanlarını üç başka alanda çalışma geliştirmede de faydalı buldum.

Öncelikle, sosyal ve kültürel sermayenin eşitsiz sınıf dağılımı, profesyonelleşmiş kültürel işgücünün sınıf yapısını açıklamaya yardımcı olur. Son dönem Britanya araştırmaları, medya ve kültürel endüstrilerdeki kilit meslekler arasında giriş ve terfi fırsatlarında belirgin sınıf farklılıklarını ortaya koymaktadır. 2018'de yapılan bir anket, çalışan gazetecilerin sadece %6'sının, genel nüfusun neredeyse dörtte birini (%22) oluşturan iki en düşük sınıftan geldiğini ortaya çıkardı. İki yıl sonra yapılan bir anket, gazetecilerin %75'inin profesyonel ve yönetsel ailelerden geldiğini tekrardan gösterdi.

1970 tarihli temel çalışması *Reproduction: In Education, Society and Culture*'dan (Yeniden Üretim: Eğitim, Toplum ve Kültür)'den beri Bourdieu'nün eserlerindeki ana tema miras dinamikleri olmuştur. Bourdieu, zengin bir ailede büyümenin başlangıçtaki maddi ve kültürel avantajlarının, ayrıcalıklı öğrencilerin resmi olarak değer verilen kültüre aşinalığa ve dil becerisine zaten sahip olduğunu, ancak işçi sınıfı öğrencilerinin bu niteliklerden yoksun kaldığını varsayan okul sistemleri tarafından pekiştirildiğini görmüştür. Bu avantaj, İngiltere'de devlet okullarına kıyasla üstün kaynaklara sahip geniş bir özel okul (yanıltıcı bir şekilde kamu okulları (public school) olarak adlandırılırlar) ağıyla daha da güçlendirilmiştir. 2019'da yapılan bir çalışma, genel nüfusun sadece %7'si ücretli okullara giderken, basın ve yayıncılıkta önde gelen pozisyonlardaki gazetecilerin %43'ünün ve gazete köşe yazarlarının

%44'ünün bu okullardan mezun olduğunu ortaya çıkarmıştır. Özel eğitimin avantajı seçkin üniversitelerin girişteki seçiciliğiyle pekiştirilmiştir. Çalışma ayrıca önde gelen gazetecilerin %56'sının Oxford veya Cambridge'te eğitim aldığını ortaya koymaktadır.

Ayrıcalığın sürekliliği yeni bir olgu değildir; ancak, son yıllarda giderek artan bir şekilde, mesleğe yeni başlayacakların genellikle ücretsiz olan stajlardan edindikleri ilgili iş deneyimine sahip olmaları yönündeki taleplerle daha da pekiştirilmektedir. Fırsatlara erişim ise eşit olarak dağıtılmamaktadır. Varlıklı ailelerden gelen adaylar, masrafları karşılamak için ekonomik sübvansiyonlara, ebeveynlerinin ilişki ağlarına ve değerli kültürel sermaye bilgisiyle gelen sosyal rahatlığa başvurabilirler. Bu sermayelere sahip olmayan işçi sınıfı kökenli adaylar sürekli yapısal bir dezavantaj altında kalmaktadır. Sonuç, kültürel üretimin sınırlı bir işe alım tabanı etrafında sürekli olarak kapanmasıdır.

Bourdieu'nün sosyal sermayenin farklı sahiplikleri üzerindeki vurgusu, program yapıcılığının giderek özel prodüksiyon şirketlerine devredildiği ve istihdam konusunda sosyal bağlantılara ve mesleki üne daha çok prim vererek proje bazlı işleyen koşullar altında televizyon yapıcılığının düzenini anlamaya yardımcı olur.

Bourdieu'nün sınıf analizinin faydalı olduğu ikinci bir alan, piyasa popülizminin son dönemdeki siyasi yeniden canlanmasını açıklamaktır. Bourdieu, egemen sınıf içindeki iki fraksiyon arasındaki bölünmeye özel vurgu yapar. Birincisi, akademik çevreler yerine “hayat üniversitesi”nde eğitim almış kendi işini kurmuş, yüksek düzeyde ekonomik sermayeye sahipken düşük düzeyde kültürel sermayeye sahip girişimcileri temsil eder. İkincisi ise, yüksek düzeyde kültürel sermayeye sahipken genellikle görece düşük düzeyde ekonomik sermayeye sahip entelektüeller ve profesyonellerle temsil edilir. Piyasa popülizminin etkili bir şekilde harekete geçirdiği bölünme tam da budur. Daha önce belirttiğim gibi, bu ideolojik aynalar salonunda, entelektüeller ve uzmanlar “halkın” elitist, çıkarıcı düşmanları olarak görülürken, girişimciler ve finansçılar, iş yaratan, tüketimi artıran ve popüler kültürel tatları paylaşan gerçekçi uygulayıcılar olarak övülürler.

Donald Trump gibi, Birleşik Krallık'ı AB'den çıkarmak için başarılı Brexit kampanyasının ana figürlerinden biri olan Nigel Farage bu tür girişimcilerin arketipik örneğidir. Farage, üniversiteye gitmemiş, Londra'nın finans merkezi olan City'de metal ticareti yapmış ve sıkça bir pubda bir elinde büyük bir bira bardağı tutarken fotoğraflanmıştır.

İklim ve çevresel krizler üzerine çalışmamda izlediğim Bourdieu'nün üçüncü bir yönü, Cezayir üzerine önceki yazılarından kaynaklanmaktadır. 1955 yılında Bourdieu, Fransa'nın Cezayir'in bağımsızlık mücadelesine karşı sert askeri tepkisine katılmak üzere askere alındı. Köy yaşamındaki ve şehirlere göç eden insanların yaşamındaki dönüşümler üzerine etnografik araştırmalar yapmaya devam etti. Görsel antropolojiye önemli bir katkı olarak, saha notları geniş bir fotoğraf arşivi ile desteklenmiş, bu fotoğraflardan bir seçki *Picturing Algeria* (2012) olarak yayımlanmıştır. *Sociologie d'Algerie* (1958) ve *Algeria 1960* (1978) adlı eserlerinde ayrıntılı bir şekilde açıklanan araştırmasının sonuçları, “modernleşme” kavramının egemen

retoriğine karşı tutkulu bir eleştiriyile desteklenmektedir. Karşılıklılık ve doğaya saygıya dayalı yaşam biçimlerinin köklerinden sökülüp, piyasa ilişkilerinin araçlarıyla değiştirilmesi sonucunda ortaya çıkan acı ve parçalanmayı belgelemektedir. Bu kökten kopma sürecini hem maddi hem de kültürel bir olgu olarak görmüş ve geleneğe tanınan tanınma ve saygı eksikliğini ve bunun ilerlemenin önünde aşılması gereken bir engel olarak nitelendirilmesini tanımlamak için “sembolik şiddet” terimini türetmiştir.

Bu süreç, yerli halkların topraklarının ve kaynaklarının el konulduğu ve kültürlerinin küçümsendiği sömürgeleşme öncesi ve sonrası dünya genelinde sayısız kez tekrarlanmıştır. Bu küçümseme şimdi tersine çevriliyor. Ekolojik düşünce, birçok yerli kozmolojinin merkezinde yer alan, insanların birçok yaşam formundan biri olarak, paylaşılan yaşam kaynaklarına bağımlı tek bir yaşam sisteminin katılımcıları olarak görüldüğü anlayışını geri getirmektedir. Bu, hem sürdürülebilirlik açısından pratik bir zorunluluğu hem de Marx’ın daha önce belirttiğim *Kapital*’in üçüncü cildinde tanımladığı kapitalizme kapsamlı bir alternatif için gerekli olan bakım ve koruyuculuk hususunda ahlaki yükümlülüğünü beraberinde getirir.

Christian: Bourdieu’nun eserlerinin siyasi sonuçları ile sizin eserlerinizin siyasi sonuçları arasında bazı paralellikler de var. İşçi sınıfı dahil herkes için faydalı olacak bir kamu kültürü geliştirmemiz gerektiğini, güçlü Kamu Hizmeti Medyası (Public Service Media) ve dahasına ihtiyacımız olduğunu çoğu kez vurguluyorsunuz. Bourdieu’nun eserlerinde de biraz böyle bir durum olduğunu düşünüyorum. Kültürel farklılıklar yaratan ve sadece burjuvaziye fayda sağlayan kültüre bir eleştiri ileri sürüyor. Sonuç olarak, işçi sınıfı da dahil olmak üzere herkes için faydalı olacak bir kamu kültürüne ihtiyaç duyduğumuz sonucuna varıyor.

Graham: Kurumsal dijital çitleme, kültürel ve bilgi ortak alanları oluşturarak karşılanmalıdır. Dijital ortaklık savunucularının bazıları, anarşist fikirlerden güçlü bir şekilde etkilenecek, bunu hem piyasalardan hem de devletlerden tamamen ayrı bir üçüncü alan olarak görürler. Bu, hali hazırda kamu alanında bulunan ve yerel ve ulusal hükümetler tarafından finansal olarak desteklenen geniş kapsamlı kültürel kaynakları göz ardı eder. Ben hem emtia sistemi dışında işleyen, kamusal kültürel malların vergilerle topluca finanse edildiği ve kullanım anında ücretsiz olarak sunulduğu ana ahlaki ekonomilerin hem de paylaşılan eserlerin ve hizmetlerin işbirlikçi üretimini desteklemek amacıyla zaman, enerji ve para gibi gönüllü katkıları harekete geçiren armağan ekonomilerinin dikkate alınması gerektiğini savundum. Dijital ortaklıkların en iyi şekilde nasıl organize edileceği tartışmaya açıktır, ancak Kamu Hizmeti Yayıncılığı kurumlarını, doğruluk ve farklı görüşlere saygı konusunda uzlaşmış standartlara uygun bir şekilde kamu kütüphaneleri, müzeler, arşivler, üniversiteler ve çevrimiçi bilgi ve tartışma alanları tarafından sunulan dijital kaynaklarla programları birbirine bağlayan ağı merkezindeki birleşim noktası olarak yeniden hayal etme girişimlerini destekliyorum.

Bu projeyi düşünmenin ana çıkış noktalarından biri, Jürgen Habermas’ın kamusal alan üzerine yazılarından kaynaklanan müzakereci demokrasi tartışmasıdır. Bourdieu bu

tartışmalarda neredeyse hiç bulunmamıştır. Bourdieu'nun çalışmalarında devlet kendini gerçekleştirme ve eylemlilik için kamu kaynaklarının temel sağlayıcısı olarak değil, daha çok baskı ve disiplin öznesi (agent of repression and discipline) olarak görünür. Aslında her ikisidir. Kamu hizmeti yayıncılığını devlet yayıncılığına dönüştürme girişimleri tarihinin en başından itibaren tarihi boyunca hep yazılmıştır. Program yapımcılarının profesyonel özerkliklerini kullanma özgürlüğü her zaman görece ve tartışmalı olmuştur, ancak hem yayıncılık organizasyonlarının içinde hem de dışında temsil çeşitliliği için devam eden mücadeleler, ticari ana akımın ötesinde ifade ve katılım alanları açmıştır. Bu projeyi sürdürürken, kamu hizmeti kurumlarının sahip olduğu büyük bir avantaj var: daha yüksek güven seviyelerine sahip olmaları. Yanlış bilgi verilmesi (misinformation), nefret söylemi ve derin sahtelikle (deepfake) giderek daha fazla doyunluğa ulaşan çevrimiçi bir ortamda, bu değerli bir kaynaktır.

Christian: Politikanın, medyanın ve kültürün geleceğinin nasıl olacağını merak ediliyor. Eğer şu anda olduğu gibi devam ederse, ileride dünya genelinde çarpışan güçler arasında büyük bir çatışma olabilir. Yeni bir dünya savaşı bile olabilir. Veya bu güçler geri püskürtülürse, bir tür küresel demokratik sosyalist alternatif ortaya çıkabilir.

Graham: Tarihte bir dönemeç noktasına ulaştık. Kapitalist modernitenin çelişkilerinin sırayla vuku bulduğu pek çok krizle karşı karşıyayız. Farklı zaman dilimlerinde gelişmiş olan süreçler artık kesişmek üzere gittikçe birbirine yakınlaşıyor.

İlk çelişki ve bence en derin olanı, fosil yakıtların yakılması ve yoğunlaştırılmış tarım nedeniyle oluşan CO2 ve metan emisyonlarıyla ortaya çıkan şiddetli küresel ısınma, çevresel bozulma ve biyolojik çeşitlilik kaybından kaynaklanmaktadır. Sanayileşmenin ilk aşamasında başlatılan bu süreçler, 1980 sonrasında küresel tüketimin genişlemesiyle belirgin şekilde hızlanmıştır. Kolaylık, zevk ve kendini gerçekleştirme için gerekli kaynaklar olarak agresif bir şekilde tanıtılan makineler ve yaşam biçimleri, ortalama yaşam süresini kısaltmakta, yaşanabilir alanları azaltmakta ve daha az etkilenen bölgelere kitlesel göçlere neden olmaktadır.

Acil öncelik, fosil yakıtların yakılmasını durdurmak ve yenilenebilir enerji kaynaklarına geçmektir. Bu, CO2 emisyonlarını ve atmosfer kirliliğini önemli ölçüde azaltacaktır ancak başka değişiklikler yapılmazsa, başka yerlerdeki baskıları artırabilir. Tüm dönüşümler yeni çelişkiler yaratır. Elektrikli araçları (EA) ele alalım. Bunların kitlesel benimsenmesi, sürüşün cazibesini artırabilir, yollarda daha fazla araba bulunmasına yol açabilir ve kentsel ve ulaşım planlamasında önceliğini pekiştirebilir, bu da yeni toplumsal alanların kapsamını azaltabilir. Kamu ulaşımının genişletilmesi gibi bariz çözüm, içten yanmalı motorların ve petrol endüstrisinin yükselişinden bu yana sürekli bir siyasi tartışma konusu olmuştur. Elektrifikasyonun enerji depolama için bataryalara bağımlılığı, büyük petrol üretici şirketlerin ve ülkelerin pazarlık gücünü zayıflatırken, küresel siyasi gerilimlerin haritasını yeniden çizecektir. EA'lar, geleneksel araçlardan on kat daha fazla kritik ham madde kullanır. Yakın

tarihli bir BM çalışması, 2060'a kadar küresel ham madde taleplerinin %60 artacağını tahmin ediyor. Bu, büyük metal ve malzeme yataklarına sahip ülkelerin stratejik önemini önemli ölçüde artıracak ve mevcut etkiler ele alınmazsa, maden endüstrisinin olumsuz çevresel etkilerini ve iş gücü sömürsünü daha da kötüleştirecektir.

İkinci çelişki, yine 1980'lerden itibaren piyasalaştırmanın sermaye-devlet ilişkilerini radikal bir şekilde yeniden yapılandırmasından kaynaklanmaktadır. Kapitalist Batı'da, neoliberal ideolojinin egemenliği, II. Dünya Savaşı sonrasındaki otuz yıl boyunca refah kapitalizmini sürdüren sosyal sözleşmeyi bozdu. O dönemde yapılan siyasi pazarlıklar çerçevesinde, kademeli vergilendirme, kurumsal faaliyetlerin kamu yararı gözetimi, devletin temel kaynakları yönetimi ve kamu mallarına önemli yatırımlar ile birikim dengelenmiştir. Minimal devlet müdahalesini savunanların vaat ettiği kişisel fırsatların ve seçimlerin genişlemesi, sosyal ölçeğin üst kademelerinde zenginlik ve gelirdeki artan yoğunlaşmalarla, alt kademelerinde ise artan güvencesizlik ve yoksullaşmanın yanı sıra ortak kaynaklara erişimin radikal bir şekilde azalmasıyla tamamen çelişmektedir. Popüler hareketliliğin siyasi haritası, gerici milliyetçi ve popülist hareketlerin yeniden yükselişiyle şu anda yeniden şekillendirilmektedir. Onlara karşı koymak hem sosyal adaleti hem de ekolojik sürdürülebilirliği artıran yeni kırmızı-yeşil koalisyonların inşasını gerektirmektedir.

Üçüncü çelişki, dünya siyasi düzeninin yeniden şekillendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün Amerika Birleşik Devletleri'ni tek küresel güç haline getireceği ve Çin'in piyasa rekabetini ekonomisinin yanı sıra siyasi alana da getireceği yönündeki erken varsayımların temelsiz olduğu kanıtlanmıştır. Çin, etki alanları üzerindeki rekabeti yoğunlaştıran küresel güç dengelerinde ikinci bir kutup olarak ortaya çıkmıştır. Amerika'nın insan haklarını savunma söyleminin ayrımcı uygulamaları sebebiyle zayıflatıldığı bir siyasi arenada, Çin'in otoriter kapitalizm modeli Küresel Güney'de giderek daha fazla destek ve etki kazanabilir.

Dijital iletişimdeki gelişmeler tam da artık her seviyedeki ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamın organizasyonu ile sağlam bir şekilde iç içe geçtiği için, bu çelişkilerin ileride nasıl şekilleneceğini ve verilecek tepkilerin nasıl örgütleneceğini belirlemede merkezi bir rol oynayacaktır. Bu durumla karşı karşıya kalındığında, Eleştirel Ekonomi Politik mevcut sistemlere yönelik koordine bir meydan okuma ve alternatifler hayal etme ve inşa etme kaynağı olarak her zamankinden daha hayati önemdedir.

Yazarlar Hakkında

Graham Murdock

Loughborough Üniversitesi'nde Kültür ve Ekonomi Emeritus Profesörü olan Graham Murdock, Kültür ve İletişim Sosyolojisi ile Ekonomi Politik alanlarında geniş çapta yayınlar yapmıştır. Auckland, San Diego'daki California, Mexico City, Curtin, Bergen, the Free University of Brussels ve Stockholm Üniversitelerinde misafir profesörlük yapmış olup, şu anda Şanghay'daki Fudan Üniversitesi'nde Misafir Profesör olarak görev yapmaktadır. Çalışmaları 21 dile çevrilmiştir. Son kitapları arasında ortak editörlük yaptığı, *Money Talks: Media, Markets, Crisis* (2015), *New Media and Metropolitan Life: Connecting, Consuming, Creating* (Çince) (2015) ve *Carbon Capitalism and Communication: Confronting Climate Change* (2017) bulunmaktadır. Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Derneği'nin (IAMCR) Ekonomi Politik Bölümü'nün kurucu üyelerinden olup, IAMCR Başkan Yardımcılığı görevini de yürütmüştür. London School of Economics'ten birincilik derecesiyle sosyoloji bölümünden mezun olduktan sonra, Profesör Murdock, Sussex Üniversitesi'nde sanat ve edebiyat sosyolojisi üzerine lisansüstü çalışmalar yapmış ve ardından Leicester Üniversitesi'ndeki öncü Kitle İletişimi Araştırma Merkezi'ne katılmıştır. Burada, Profesör Murdock, İngiliz üniversite sisteminde İletişim ve Medya Çalışmaları alanındaki ilk yüksek lisans programlarının ve doktora programının geliştirilmesinde öncü bir rol oynamıştır. Daha sonra Profesör Murdock, Loughborough Üniversitesi'ne geçerek Doğu Midlands kampüsünde Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi bünyesinde medya ve kültürel analiz alanında öğretim ve araştırma programını başlatmıştır. Loughborough'un Londra kampüsünde Medya ve Yaratıcı Endüstriler Enstitüsü'nün (Institute of Media and Creative Industries) açılış yılında öğretim programını kurmaya yardımcı olmak için enstitüye katılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Burada yer alan metin, Paderborn ziyaretimde misafir olarak verdiğim bir derste Thomas Allmer ve Christian Fuchs tarafından gerçekleştirilen söyleşiye dayanmaktadır. İçerikte kaynakları gösteren ve temel noktaları detaylandırıp daha iyi anlaşılmasını sağlayan ek materyaller dahil edilmiştir. *Critical Inquiry and Climate Catastrophe: Digital Media and the Battle for Sustainability* (Eleştirel Sorgulama ve İklim Felaketi: Dijital Medya ve Sürdürülebilirlik Mücadelesi) başlıklı bu ders, 17 Ekim 2023 tarihinde Paderborn Üniversitesinde *Critical Theories and Analyses of Digital Capitalism* (Dijital Kapitalizmin Eleştirel Teorileri ve Analizleri) ders serisinin bir parçası olarak verilmiştir.

Graham Murdock'un konuşmasına aşağıdaki linkten ulaşılabilir:

<https://www.youtube.com/watch?v=zuYUuqvj6AM>

Kabul tarihi: 12 Şubat 2024 - Yayınlanma tarihi: 14 Şubat 2024

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no grant support.

Kaynakça/References

Söyleşide Bahsi Geçen Referans Kaynaklar

- Bourdieu, P. (1958). *Sociologie d'Algeria*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Bourdieu, P. (1977). *Reproduction In Education, Society and Culture*. London: Sage Publications.
- Bourdieu, P. (1977). *Algeria 1960*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. (1992). *The Rule of Art*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1993). *Sociology as a Combat Sport*. New York: The New Press.
- Bourdieu, P. (1998). *Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market*. New York: The New Press.
- Bourdieu, P. (2012). *Picturing Algeria*. New York: Columbia University Press.
- Carson, R. (1962). *Silent Spring*. Boston: Houghton Mifflin.
- Elliott, P., & Golding, P. (1976). *Making the News and Putting Reality Together*. London: Constable.
- Galbraith, J.K. (1958) *The Affluent Society*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Goldman, L. (1964). *The Hidden God*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hall, S. (1973). *Encoding and Decoding in the Television Discourse*. Birmingham: Center for Contemporary Cultural Studies.
- Hall, S. (1973). *A Reading of Marx's 1857: Introduction to the Grundrisse*. Birmingham: Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies.
- Hall, S. (1973). *Encoding and Decoding in the Television Discourse*. Birmingham: Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies.
- Hall, S., Jefferson, T. (1975). *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*. London: Routledge.
- Hall, S. (1975). *Resistance Through Rituals and Policing The Crisis*. London: Hutchinson.
- Hall, S. (1980). *Encoding and Decoding*. In *The International Encyclopedia of Media Effects*. London: Routledge.
- Hall, S. (1980). *Cultural Studies: Two Paradigms*. *Media, Culture and Society*, 2(1), 57-72.
- Hardy, J. (2014). *Critical Political Economy of the Media*. New York: Routledge.
- Herman, E., & Chomsky, N. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of The Mass Media*. New York: Pantheon Books.
- Marx, K. (1867). *Capital: A Critique of Political Economy, Volume I*. Hamburg, Germany: Otto Meissner.
- Marx, K. (1894). *Capital: A Critique of Political Economy, Volume III*. Hamburg, Germany: Otto Meissner.
- Marx, K. (1973). *The Grundrisse*. London: Penguin Books.
- Mill, J. (1820). *Essay on Government*. London: John Innes.
- Mill, J. (1821). *Elements of Political Economy*. London: Baldwin, Craddock, and Joy.
- Mills, C.W. (1959). *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.
- Mill, J. S. (1848). *Principles of Political Economy*. London: Longmans, Green, and Co.
- Mill, J. S. (1859). *On Liberty*. London: John W. Parker and Son.
- Mill, J. S. (1861). *Considerations on Representative Government*. London: Parker, Son, & Bourn.
- Mill, J. S. (1863). *Utilitarianism*. London: Parker, Son, & Bourn.
- Mosco, V., & Wasko, J. (1988). *The Political Economy of Information*. Madison, WI: University of

- Wisconsin Press.
- Mosco, V. (2009). *The Political Economy of Communication*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Murdock, G. (1978). *Consciousness of Class and Consciousness of Generation*. In S. Hall & T. Jefferson (Eds.), *Resistance Through Rituals*. (17-32). London: Hutchinson.
- Murdock, G., Elliott, P., & Schlesinger, P. (1981). *Televising Terrorism*. London: Comedia.
- Murdock, G., Golding, P. (1974). *For A Political Economy of The Mass Media*. In R. Miliband & J. Saville (Eds.), *The Socialist Register 1973*. 10, 205–234. London: Merlin Press.
- Murdock, G., & Golding, P. (1975). *Culture, Communications and Political Economy*. In S. Hall & T. Jefferson (Eds.), *Resistance Through Rituals*. London: Hutchinson.
- Murdock, G., & Golding, P. (1977). *Capitalism, Communications and Class Relations*. In James Curran et al (Eds.) *Mass Communication and Society*. London: Edward Arnold.
- Murdock, G., & Wasko, J. (Eds.). (2011). *The Handbook of Political Economy of Communications*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Raworth, K. (2017). *Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist*. White River Junction: Chelsea Green Publishing.
- Smith, A. (1759). *The Theory of Moral Sentiments*. London: W. Strahan & T. Cadell.
- Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: W. Strahan & T. Cadell.
- Stone, C. D. (1972). *Should Trees Have Standing? Law, Morality, and the Environment*. Los Altos: William Kaufmann.
- Williams, R. (1958). *Culture and Society*. London: Chatto and Windus.
- Williams, R. (1961). *The Magic System*. London: Chatto & Windus.
- Williams, R. (1961). *The Long Revolution*. New York: Columbia University Press.
- Williams, R. (1967). *Communications*. London: Penguin Books.
- Williams, R. (1967). *The May Day Manifesto*. London: Penguin Books.
- Williams, R. (1973). *The Country and the City*. New York: Oxford University Press.